

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

IV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Köszöntő

2010. június 20.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által újtárra indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
A Jordán-folyó, mint a vízkonfliktusos területek tipikus példája	2
A horvát-szerb kontaktzóna vizsgálódások szerb és horvát nézőpontú történeti fejlődése II.	10
A Google szerint Délkelet-Európa... ..	18
Konferencia-ajánló.....	27
Könyvajánló.....	28

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Gáblí Cecília,
Dr. Gulyás László, Dr. Hóvári János,
Dr. Juhász József, Dr. Pap Norbert (elnök),
Dr. Reményi Péter, Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,
Dr. Szilágyi István, Dr. Végh Andor

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvásószerkesztő:

Kurilla Annamária

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

A Jordán-folyó, mint a vízkonfliktusos területek tipikus példája

Erdei István¹

1. A jövő háborúi

A XX. században az emberiség számára a legfontosabb természeti kincsek a szénhidrogének (kőolaj, földgáz) voltak. Azonban a folyamatos népességnövekedés problémája egy teljesen más „erőforrás” szűkösségére mutat rá: az édesvízhiányra. A Földet joggal nevezik kék bolygónak, hiszen felszínének 71%-át borítja víz. Ennek a vízkészletnek viszont körülbelül 97,3%-a sós, a maradék 2,7% édesvízkészlet 80%-a pedig a sarkvidékek, illetve a magashegységek jégtakaróiban raktározódik. Tehát az emberiség számára elérhető vízmennyiség az összes vízkészletnek körülbelül 0,65%-a. Ez azonban még így is hatalmas mennyiség, ráadásul az édesvízforrás megújuló. Csakhogy egyre nő a Föld lakóinak száma, és ezzel együtt a fogyasztás is. A XX. században a mezőgazdasági vízfogyasztás az ötszörösére, a városi 19-szeresére, az ipari 25-szörösére nőtt (RAKONCZAI J. 2003). Világviszonylatban a legnagyobb vízfelhasználó a mezőgazdaság (69%), ezután következik az ipar (23%), majd a kommunális vízfelhasználás, beleértve az ivásra használt mennyiséget is (8%). Óriási különbségek vannak az egy főre jutó vízmennyiség tekintetében is. Ennek okai természeti adottságokra, illetve gazdasági fejlettségre vezethetők vissza. A fejlett országokban egy főre átlagosan 500-800 liter, míg a fejlődő országokban 60-150 liter víz jut egy napra. 2007-ben 1,1 milliárd ember nem jutott hozzá az alapvetően szükséges (ivás, étkezés, higiénia) napi 50 liter vízhez sem.

Az egyre fenyegetőbb vízhiány már most számos helyen viták alapját képezi, amelyek a XXI. században potenciális fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek. Például Mauritánia és Szenegál a Szenegál-folyó megosztásán vitázik, Egyiptom a Nílus felsőbb szakaszán lévő országokkal (Szudán, Etiópia, Uganda) áll ellentétben a túlzott vízfogyasztás miatt. Szíria Törökországot vádolja, hogy az Eufráteszből évről-évre kevesebb vízutánpótlást kap, India és Kína között a Brahmaputra miatt van feszültség. Ezekben az esetekben a konkrét katonai lépéseket eddig sikerült elkerülni, azonban egy másik hírhedt vízkonfliktusos területen, a Jordán-folyó völgyében évtizedek óta háború dúl az értékes vízkészletek birtoklásáért.

2. Elhelyezkedés

A Jordán a közel-keleti térség egyik legmeghatározóbb folyója. Az Izraelben található Kineret-tótól északra ered, és 251 km hosszan folyik déli irányban, amíg eléri a Holt-tengert. Három forrásból táplálkozik, melyek a következők: Haszbani, amely Libanon délkeleti részén ered; Dan, amely a Hermon-hegység lábánál, és a Banjász, amely szintén a Hermon-hegység lábánál, az ősi

¹ MSc hallgató, PTE TTK FI.

Banjász városának közelében ered. E három folyó a Hule-medencében egyesül és innen – felső szakasz jellegénél fogva – gyorsan éri el a Kineret-tavat. A tóból kilépve egyesül a keletről érkező Jarmuk-folyóval, majd mély folyóvölgyében meanderezve éri el a tengerszint alatt 400 m-rel elterülő Holt-tengert. (1. ábra)

1. ábra: A Jordán-folyó és vízgyűjtője
SZERKESZTETTE: ERDEI I. 2010

3. Az izraeli-arab vízkonfliktusok alapjai

A Jordán-folyón három állam osztozik ténylegesen: Libanon, Izrael és Jordánia, bár meg kell említeni még Szíriát is, hiszen a folyó vízgyűjtőjének egy része ennek az országnak a területén helyezkedik el. A vízkonfliktusokat kiváltó problémák igen szerteágazóak, és mély gyökerekkel rendelkeznek:

- természeti adottságok
- kínálat csökkenése
- kereslet növekedése
- strukturális szűkösség
- rossz környezeti kihasználtság és minőségi romlás

Az első tényezőt a terület földrajzi fekvése határozza meg. Mivel megközelítőleg az északi szélesség 33,5°-29,5° között helyezkedik el, és az óceántól való távolsága is elég nagy, így a térség erősen vízhiánysnak mondható: az éves csapadékmennyiség átlagosan 300-400 mm körüli (1. táblázat). Mediterrán éghajlatának „köszönhetően” ennek a kis csapadéknak is a nagy része télen hullik, nem pedig a nyári és kora őszi időszakban, amikor a legnagyobb szükség lenne rá.

A következő problémát a túlzott fogyasztás okozza. A folyó 70-90%-át is emberi szükségletek fedezésére használják, így aszályosabb időszakban az el sem érné a Holt-tengert, ha nem lennének átpumpáló berendezések, illetve vízkiemelő eszközök.

További gondot okoz a magas népsűrűség és a magas természetes szaporodási ráta. Izrael lakossága a jelenlegi adatok alapján 7,2 millió főre, Palesztináé 3,8 millió főre tehető. Ha a növekedés üteme hasonló mértékű lesz, a térség lakossága 2025-re eléri a 14 millió főt. Így egyre kevesebb vizet kell majd elosztani egyre több ember között, ami további konfliktusok forrása lehet.

A strukturális szűkösség alatt azt kell érteni, hogy a rendelkezésre álló vízkincsen egyenlőtlenül osztoznak a térség népei (HOMER-DIXON, T. 2004). A Héber Egyetem egyik hidrológus professzora, Gwirtzmann szerint, amíg egy izraeli lakosra egy év alatt 108 m³ víz jutott, addig ez az érték egy palesztin főre csupán 35 m³. Izrael azzal védekezik, hogy a víztározókat maga építette ki, és hogy a palesztinok túlmerítenék a forrásokat, amelyek a sókoncentráció növekedése miatt használhatatlanná válnának.

A következő gondot az irracionálisan pazarló, primitív, a reprodukciót figyelmen kívül hagyó vízfelhasználás okozza, melyhez hozzájárul a konfrontációkhoz vezető szennyezés is. A térségben Izrael veszi figyelembe legkomolyabban a vízminőségre és vízfelhasználásra vonatkozó előírásokat, bár 1994-ben Jordánia is elfogadta a korlátozásokat. A vízhasználat minél racionálisabb kihasználása már az 1950-es évek óta foglalkoztatja az izraeli tudósokat, amelynek eredménye a világhírű „csepegtető-vízgazdálkodás”. Ennek lényege, hogy a vizet csőrendszerek segítségével közvetlenül a növényekhez juttatják. A folyamatos csepegtetéssel a növényhez mindig csak annyi víz jut el, amennyit képes azonnal felszívni, így a párolgás mértéke minimálisra redukálható.

Ország	Megújuló vízkészlet (m ³ /fő/év)	
	1992	2010
Izrael	330	250
Szíria	550	300
Jordánia	190	110

1. táblázat A térségben szereplő vízhiányos országok
Forrás: RAKONCZAI J. 2003 alapján szerkesztette ERDEI I.

4. A konfliktusok története

A konfliktusok kezdete 1948. május 15-re datálható, ekkor robbant ki ugyanis az első arab-izraeli háború. E mögött azonban még nem a víz szempontjából értékes területek megszerzése állt, hanem Izrael állam pusztta léte volt casus belli. A közel egy évig tartó háború során Izraelnek sikerült megtartania a Jordán folyó forrásvidékét, azonban ettől délebbre már Szíria és Jordánia birtokolta az értékes vízkészletet.

Az 1950-es évek elején Izrael bejelentette, hogy víztározó építésébe kezd a Jordán forrásánál (a Dan, Banjász és Haszbani folyók találkozásánál). Ez rendkívül előnytelen helyzetbe sodorta volna Jordániát és Szíriát, így a két ország az ENSZ-hez fordult. A Biztonsági Tanácsban még az Egyesült Államok is a projekt leállítását mellett szavazott. Ekkor azonban Izrael csak felfüggesztette a munkálatokat, majd az amerikai vízmegosztási javaslatok kudarcra után újratekerte az építkezést, amely az 1960-as évek elejére készült el, és a mai napig az ország vízellátásának egyik alapjaként funkcionál.

A következő konfliktus 1964-ben robbant ki, amikor Szíria bejelentette a Haszbani és a Banjász folyók elterelését. A markáns izraeli katonai fellépésre azonban Szíria feladta elképzeléseit, ám ez már közvetlen előszele volt az 1967-es konfrontációnak.

Az úgynevezett „hatnapos háború” során Izrael hidropolitikai szempontból sokkal előnyösebb pozícióba került a vízforrások és vízgyűjtőterületek elfoglalásával, főleg Szíriával szemben. A Golán-fennsík nyugati részének megszállásával ellenőrzése alatt tudhatta a Jordán teljes hosszúságát, a Banjász és a Jarmuk-folyó nagy részét (2. ábra). Szíriának így esélye sem maradt befolyásolni a zsidó állam vízellátását, és kénytelen volt kétszeresére növelni a Jarmukból való vízfelhasználást. A háborúból hidrostratégiai szempontból azonban Jordánia került ki a leghátrányosabban, mivel mind a Jordánból, mind a Jarmukból való részesedése a harmadára csökkent, így az ország nyugati részei még inkább vízhiányossá váltak.

Az 1973-as jóm kippuri háborúnak nem voltak releváns vízügyi következményei.

Az 1982-es izraeli-libanoni háborúban Izrael okkupálta, és 2000-ig megszállva tartotta Libanon déli részét, ahol a Litani-folyó és annak vízgyűjtő medencéje helyezkedik el. A 18 év alatt számos vád érte az izraelieket, hogy csővezetékeken keresztül átszivattyúzzák a vizet más, Izraelbe futó folyókba, azonban a kivonulást követően erre semmi bizonyítékot nem találtak. A 2002-ben kirobbant „Wazzani-incidens” alapjául a térségben bekövetkező új libanoni vízpolitika szolgált. A Jordán-folyót tápláló Wazzani-folyóból a libanoni kormány évi 3,65 millió m³-t akart kiszivattyúzni, hogy a térség településeit ivóvízzel lássa el. Ez a mennyiség azonban jelentősen fenyegette volna Izrael vízellátását, így újabb háborús veszélyhelyzet állt elő. Szerencsére nemzetközi nyomásra sikerült a helyzetet rendezni: Libanon egy sokkal ésszerűbb vízfelhasználási politikát folytatva felépíthette vízkiemelő rendszerét, és Izrael is elállt a fegyveres intervenciótól.

2. ábra: A Golán-fennsík
Szerkesztette: ERDEI I. 2010

5. A vízmegosztásra irányuló megoldási kísérletek

Az első konszenzusos megoldások az 1990-es évek elején születtek, amelyek remélhetőleg csak előjelei a térség kooperációs törekvéseinek. 1994 májusában született meg az „Oslo-1” egyezmény Izrael és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet között, amelynek 2-es számú melléklete kimondja, hogy a Gázai övezet vízrendszerei palesztin fennhatóság alá kerülnek, kivéve azokat, amelyek izraeli telepeket, illetve katonai létesítményeket látnak el.

Az 1995-ben aláírt „Oslo-2” szerződés már sokkal jobban konkretizálja a felek között fennálló szabályrendszert. Eszerint Izrael minden olyan a Nyugati Parton esedékes vízügyi feladatot, valamint az ezzel járó jogokat, kötelezettségeket és felelősséget a palesztinok hatáskörébe utalja, melyek kizárólagosan az ott élő arab lakosság ellátásával kapcsolatosak (GRÜNHUT Z., 2007). A vízügyi előírásokat számszerűsítették is, ennek értelmében a Palesztin Autonómia 19,1 millió m³, Izrael pedig 9,5 millió m³ (ebből 1,4 millió m³ szennyvizet meg is tisztít) vizet juttat az ott élő arab lakosság számára. Továbbá megállapodtak a vízhálózat

kiépítésének kötelezettségeiről is, amely során Izrael vállalja Betlehem és Hebron között húzódó csőrendszer megépítését, a Palesztin Autonómia pedig az Izrael és a Gázai-övezet közötti vízrendszert építi ki, további két kapcsolódási ponttal a Nyugati Parton. Ez a szerződés a mai napig érvényben van, bár úgy tűnik a mostani helyzetben immáron okafogyottá vált, ezáltal elindulhat egy destabilizációs folyamat.

1994 októberében Izrael Jordániával is vízügyi egyezményt írt alá, amely pontosan részletezi és szabályozza a felek közötti vitás kérdéseket. Ennek értelmében pontosan meghatározták, hogy a fő forrásként megjelölt folyókból téli és nyári időszakokra lebontva, milyen módszerrel, mekkora mennyiségben emelhetnek ki vizet az egyes felek. Továbbá rögzítették a szennyeződések és egyéb káros behatások megelőzésének fontosságát, a szennyvíztisztítás folyamatos fejlesztését, a meglévő vízhálózatok védelmét, a pótlólagos vízforrások beszerzésének és a konszenzusos kooperációnak a fontosságát.

1987-ben kínálkozott egy újabb megoldás a vízhiány mérséklésére. Izrael Törökországgal kötött volna egyezményt két csővezeték kiépítésére, amely a térségbe juttatott volna édesvizet. Egy keleti csatorna (3900 km), amely Szírián, Jordánián, Szaúd-Arábián, Kuvaiton, Kataron, valamint az Egyesült Arab Emírátusokon keresztül Ománig, illetve egy nyugati (2700 km), mely szintén Szíria és Jordánia érintésével Izraelbe, a Palesztin Hatóság területére, valamint Szaúd-Arabia nyugati részébe szállította volna a vizet (GRÜNHUT Z. 2007). Szaúd-Arábia és Szíria azonban elzárkóztak az Izraellel való együttműködéstől, így a terv megbukott. Izrael azonban nem adta fel, és további lehetőségek után érdeklődve Törökországhoz fordult.

Törökország a víz tartályhajókon történő szállítását javasolta, ennek érdekében szivattyúkat, csővezetékeket és víztározókat építettek ki a Mangavat-folyónál. Az 1993-ban indult építkezés 2000-ben fejeződött be, és nem sokkal ezután meg is született az első izraeli-török vízkereskedelmi megállapodás, amelynek értelmében Izrael évi 50 millió m³ vizet importál Törökországból. A vizet a Mangavat-folyónál kiépült vízbázisról tartályhajókon szállítják az izraeli Askelónba, ahonnan a Negev-sivatagba és Tel-Aviv környékére juttatják el csővezetékeken keresztül. Az utóbbi időben azonban izraeli politikusok megkérdőjelezték a török importvíz fontosságát, ugyanis a Nyugati Parton létesített sótalanító berendezésekkel olcsóbban tudnának vízhez jutni. 1 m³ sótalanított tengervíz kb. 0,6-0,7 dollárba, 1 m³ importvíz pedig 0,8-1 dollárba kerül (GRÜNHUT Z. 2007).

6. A jelenlegi helyzet

Sajnos a térségben a mai napig nem megoldott a vízkérdés. Ez a probléma pedig egyre égetőbb, így szükségszerű lenne új alternatívák kidolgozása és az országok közötti kooperáció. Utóbbira úgy tűnik minimális az esély, mivel Szíria és Libanon teljesen elzárkózik az Izraellel való együttműködés lehetőségétől. Szíria még mindig nem nyugodott bele a Golán-fennsík annexiójába, hiszen a terület vízügyi szempontból is stratégiai fontosságú. Szíria követeli, hogy az izraeliek az 1967. június 4-i határvonal mögé húzódjanak vissza, mivel így jogot formálhatnának a Kineret-tó vízkészletének felére (a határ a tó közepén húzódna). Ezt azonban Izrael

elfogadhatatlannak tartja, mivel az egyik fő vízszerezési forrása a tó. Libanon és Izrael pedig szinte állandóan hadban áll egymással a második évezred első évtizedében is (2003-as határmenti viták, 2006-os „34 napos háború”). Megoldás lehetne a jelenleg hozzáférhető készletek megóvása. Ez magában foglalja a korszerű öntözési rendszerek (például csepegtető rendszer) kiépítését, szennyvíztisztító üzemek létesítését, országok közötti vízvezetékek kiépítését és ezeknek az objektumoknak a hatékony védelmét a megrongálódások ellen. További megoldást nyújthatna pótlólagos vízforrások importálása a térségbe, ahogy azt az Izrael és Törökország közötti vízkereskedelem példája mutatja.

7. Összegzés

A bemutatottak alapján megállapítható, hogy sajnos a térség a vízkonfliktusos területek tipikus példája. A Jordán a terület legnagyobb és legmeghatározóbb folyója, amelyen egymással szemben álló országoknak kell osztozniuk. A száraz természeti környezet, az egyre növekvő népesség a térségben, a víz egyenlőtlen elosztása és az ésszerűtlen vízfelhasználás egyre feszültebb viszonyt eredményez az itt elhelyezkedő államok között. Ezek a szerteágazó, és egymást erősítő problémák a XX. század második felében diplomáciai (1950-es évek, 1964, 2002), illetve konkrét katonai (1967, 1982) konfliktusokhoz vezettek. Az 1990-es években az egyes nemzetek belátták, hogy a vízkészletek feletti kizárólagos ellenőrzés hosszú távon nem járható út, más megoldásokra van szükség. 1994-ben és 1995-ben születtek meg az első kooperációra alapuló szerződések, amelyek konkrétan felosztják a vitás felek között az értékes vízkincset, illetve rendelkeznek azok környezeti megóvásáról. Javíthatna a helyzeten, ha más, vízgazdagabb területekről szállítanának a térségbe vizet. Erre eddig csak az izraeli-török vízszereződés a példa, sajnos az egyes országok közötti ellentétek (Törökország-Szíria, Izrael-Szíria, Izrael-Libanon) egyelőre nem teszik lehetővé egy megoldást jelenthető csőrendszer kiépítését.

A térség államai közötti viszony jelenleg feszültségekkel teli, így elsőként az egymással szemben álló feleknek diplomáciai úton kellene rendezniük nézeteltéréseiket, hogy aztán közös projektekké és hatékony együttműködési formákká együttesen oldják meg az egyre égetőbb problémát: a vízhiányt.

Irodalom

- DE VILLIERS, M. 1999: Water wars: is the world's water running out?, Weidenfeld and Nicolson, London, 413 p.
- DWEIK, H.-SHUWAL, H. 2007: Water resources in the Middle-East, Springer Verlag, 454 p.
- ELMUSA, S. 1997: Water conflict : economics, politics, law and Palestinian-Israeli water resources, Institute for Palestine Studies, Washington D.C. 408 p.
- ERDEI I. – VATI T. 2010: Water sharing conflicts in the Middle-East (Based on the River Jordan and the Southeastern Anatolia Project) (megjelenés alatt)
- GRÜNHUT, Z. 2007: Izraeli-palesztin vízkonfliktus IN. GLIED V. – TARRÓSY I. (szerk.) Globális folyamatok – a jövő kihívásai. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 73-89.
- HOMER-DIXON, T. 2004: Környezet, szűkösség, erőszak. Typotex Kiadó, Budapest, pp. 107-110., pp. 220-227.
- LOWI, M. R. 1993: Water and power: the politics of a scarce resource in the Jordan River basin, Cambridge University Press, Cambridge, 297 p.

RAKONCZAI J. 2003: Globális környezeti problémák, Lazi Könyvkiadó Kft., Szeged, pp. 119-133., pp. 142-145.

PERESZ S. 1995: Az új Közel-Kelet, Múlt és jövő könyvek, Budapest 231 p.

VATI T. 2009: A Délkelet-Anatólia Projekt (GAP), avagy a víz ura Törökország. In: CSÁSZÁR ZS. (szerk.): Balkán Füzetek Különszám I. Pécs, PTE TTK FI KMBTK, pp. 167-174.

Internetes források

http://www.waternet.be/jordan_river/wazzani.htm

http://www.publikon.hu/application/essay/208_1.pdf

http://www.publikon.hu/application/essay/421_1.pdf

http://www.publikon.com/application/essay/292_1.pdf

A horvát-szerb kontaktzóna vizsgálatok szerb és horvát nézőpontú történeti fejlődése

II. rész

Végh Andor²

A második világháborúban önállósodó Horvátországban a horvát öntudatépítés sajátos formája jelent meg, és ennek jelentős publicisztikai hozadéka is volt. Nagyszámú szakirodalom látott napvilágot a dicső horvát múltból, az államtér méreteinek szükségességéről és a történeti horvát jogról, mely az önálló államiság létrejöttét volt hivatott bizonyítani. A munkák nagy része a szerb etnikumot, a szerb-horvát etnikai kontaktzónát egyfajta időleges rossznak tekintette. Tudományosan az „usztasa” irodalom a német nemzetszocialista, fasiszta ideológia egy ágának tekinthető. Az ekkor favorizált horvát tudomány legfontosabb célja az volt, hogy a szerb tudomány mitologizált állításaival szembemenjen, azokat megcáfolja. Ennek az egyik legkiválóbb példája Vatroslav Murvar „*Az igazságtalanságok forrásán (Na izvorima neistina)*” című munkája 1941-ből. A könyv módszeresen mutatja be és cáfolja meg a szerb tudományban meggyökeresedett valótlanosságokat az irodalmon, irodalmi nyelven, etnográfian és az etno-demográfián keresztül a földrajzi térszemléletig. Mindenképpen fontosnak gondoljuk ezt a művet, mivel egyrészt azt Horvátországban 1998-ban ismét kiadták „*A szerb igazságtalanságok forrásain*” címmel, másrészt, mert nacionalista alappal, tudományos-publicisztikai, és nem sovíniszta jelleggel közelít ahhoz a témához, melyben az időtájt (1941-ben és sajnos most is), az érzelmek domináltak. Jól tudjuk, hogy nem Murvar munkája volt az első, mely a „kontrapunkt” szerepét játszotta a szerb-horvát tudományos párban, azonban ennek a horvát tudományban azóta is jelenlévő indítéknak (mármint a cáfolási kiindulópontnak) azóta is követett példájáról van szó.

Az előbb említett romantikus tudományos párharc szerb párja ezidőtájt a csetnik mozgalom irodalma, amely valójában a szerb államiság korai, messianisztikus balkáni hivatását hangsúlyozta (hasonlóan említett elődeihez). Moljević „*Homogena Srbija*” című művében – hasonlóan Garašaninhoz – nagyszerb politikai-projektet vázol föl, munkásságának egy részét pedig átveszi a csetnik ideológiát napjainkban is magáénak valló Šešelj-féle Szerb Radikális Párt (ŠEŠELJ, 2002.).

A két háború közti jugoszláv politikai palettán fokozatosan megjelenő, majd mérsékelten megerősödő jugoszláv kommunisták már az 1920-as évektől teljesen más, egyrészt nemzetek fölötti internacionalista, másrészt egyfajta hazai unitarisztikus (de nem nagyszerb vagy egyéb nagynemzeti, hanem jugoszláv) nézőpontból szemlélték az SzHSz Királyság nemzetei közötti problematikát. A párt 1937 utáni időszakában elfogadja (éppen Josip Broz pártvezetése alatt) azokat a föderalisztikus-Jugoszlávia alapelveket, amelyek 1943-tól Jajcában papíron, majd 1945 után a valóságban is megfogalmazódtak.

² Tanársegéd, PTE TTK FI Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék.

A jugoszláv Kommunista Párt (JKP) nemzeti politikája teljesen párhuzamosan épül ki a lenini-marxi nemzetfelfogásokkal, és 1948 után, amikor Tito „kénytelen külön utat járni”, a jugoszláv szocializmust, mint a lenini elvek igaz folytatását aposztrofálja a nemzeti politikában is. Ez egyfajta kettőséget jelent, ugyanis a nemzeti kategória – mint burzsoá produktum – továbbra is alapelvnek tekinthető, azonban ugyanígy minden népnek elismerik a saját nemzethez való jogát (melynek tagadása szintén burzsoá elnyomó ideológia), mely nemzet kiépítése lehetőséget nyújt majd a világméretű szocializmusba való beépülésre. Így már érthető az a nemzetté válási folyamat, autonómiaszint-növekedés, amit alkotmányosan folyamatosan tetten érhetünk Jugoszlávia 1945 és 1991 közötti történetében.

Nézőpontunkból fontos e párt Bosznia-politikája, amely érdekes módon nem teljesen forrt ki még a második világháború végére sem. Már az 1927-es évtől megfogalmazódik ugyan Bosznia-Hercegovina mint tér különállása, azonban a benne élő muzulmánokat változó módon (személyenként és korszakonként) sorolják a nemzetek közé. A jugoszláv kommunista mozgalom egészen az 1930-as évekig nem alakít ki állásfoglalást a muzulmán nemzettel kapcsolatban, alapjaiban vet el minden próbálkozást, amely szerint embercsoportnak vallási alapon politikai és nemzeti jelleget lehetne teremteni. A jugoszláv kommunisták 1935 után Jugoszlávia kvázi föderális berendezkedésének átgondolása mentén alakították ki véleményüket Boszniáról, mint különálló egységről, amely se nem horvát, se nem szerb. 1936-ban Kardelj a következőket írta: „Nem beszélhetünk a muzulmánokról mint nemzetről, hanem mint önálló etnikai csoportról”. Đilas 1939-ben a muzulmánt, mint etnikai csoportot definiálja, de kihagyja őket a délszláv népek sorából.

Az új Jugoszlávia tehát a már korábban elfogadott alapon – azonban az első Jugoszláviához képest jóval több elismert államalkotó nemzettel – föderatív államként alakult meg. Az új berendezkedésnek a már említett Bosznia-kérdés lett a legérdekesebb, és egészen az állam széteséséig folyamatosan nemzeti szempontból fejlődő és központilag fejlesztett területe.³ Az első Jugoszláviához hasonlóan ebben az államalakulatban is folytatódott a közös nemzet kiépítésére tett erőfeszítések sorozata, a jugoszlavizmus.

A szerb-horvát viszony, illetve a horvátországi és boszniai szerbség kérdése nem merült föl az előző, bosnyák-muzulmán kérdéshez hasonlóan, ugyanis minden Jugoszláviát alkotó népet (szerb, horvát, szlovén, montenegrói, macedón, majd 1971-től a muzulmán) államalkotónak ismertek el, függetlenül tartózkodási helyüktől. A jugoszláv nemzetek közötti „proletár békét” őrizendő, nem is igazán feszegették azokat a nemzetiségi kérdéseket, amelyek nem jelentettek égető problémát, sőt a mai távlatból valódi kérdésnek tűnő muzulmán-problematika is majd csak Aleksandar Ranković „kegyvesztettsége” után került elő.

Az előbbieket ellenére a nemzet fogalmáról, egységének szükségességéről és annak megvalósításáról szóló nyilvánosan is megjelenő viták már az 1960-as évek végén megkezdődtek. Az egyik ilyen politikai jellegű nyilvános polémia – mely az 1980-as évektől újra kibontakozódó „nagyszerb” ideológiai részről vált fontossá – a szerb Dobrica Ćosić és a szlovén Dušan Pirjevec

³ Megemlítenénk itt a folyamatosan változó népszámlálásbeli kategóriákat, a jugoszlavizmus központi erőltetésének periódusait, valamint a viszonyt, amit a muzulmánok viseltek az aktuális központi trend irányában.

között zajlott le 1961–1962-ben.⁴ Ćosić képviselte ebben a vitában a „Pártvezetést”, hangsúlyozva a déli-szláv nemzetek egységének sürgetését (a marxi és lenini alapelveken, melyek szerint a nemzet egy múltó történeti kategória), és mint egy jelentős érvet a Jugoszláviát alkotó köztársaságok határainak nem nemzeti voltát hozta föl. Pirjevac ezzel szemben a nemzeti létet egy „kötelező állomásnak” tartja, amely addig áll fenn, amíg a nemzetek „el nem érik a kellő szintű önazonosságot, és nem nyerik ki az összes pozitív energiát abból az állapotból, amely felé, a fejlődésük folyamata és állapota miatt, jelenleg is tartanak”. Pirjevac szerint ezért a nemzeti integráció „egy időben harc is a kényszerű meghatározottságok és erőszak ellen, küzdelem az igaz szabadságért és a szervezet, mint egység minden egyes elemének teljes egyenjogúságáért”. A két ideológus vitájának érdekessége, maguk a személyek, illetve az ő általuk fémjelzett politikai hatások utóéletében van. Pirjevac jelentős hatással volt a szlovén reform-kommunisták őt követő generációjára, de a vele egy generációt képviselő Boris Kajgerre⁵ vagy a munkás öngazgatási struktúrát részben kidolgozó Boris Kidričre is. Bár Jugoszlávia szétesését nem élte meg, politikai reform-irányvonala meghatározó volt a Jugoszlávia szétesésekor Szlovéniát képviselő politikusok között. Ćosić pedig megélve Tito halálát és a jugoszláv rendszer szétesését, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tagjaként egyik (egyes vélemények szerint meghatározó) szerzője volt (még ha aláírója nem is) a nagyszerb ideológiát újra tudományos szintre emelő (Garašanin, Moljević után) és Slobodan Milošević nacionalista politikájának kvázi programot adó 1986-os Memorandumnak.

A nemzeti felfogásban meglévő ellentétek az 1960-as évek második felében még inkább eltávolodtak egymástól. Aleksandar Ranković eltávolítása a Jugoszláv Titkosszolgálat éléről és a JKP-ből csak egyik eleme volt annak az átalakulásnak és reformfolyamatnak, amely a Horvát Tavasz (Hrvatsko Proljeće) reformmozgalomban öltött testet. Azonban a Jugoszláviához hasonló központosított diktatúrákban a reformirányok és a centralista törekvések mindig ciklikusan változtak, így itt is.

1966-ban a Ranković leváltásával megindult reformmozgalom egyik legfontosabb elemeként a nemzeti kérdés felszínre kerülését figyelhetjük meg, részünkről elsősorban horvát témában, 1967-ben megjelent „Deklaráció a horvát irodalmi nyelv helyzetéről és elnevezéséről” című cikk fontos, amelyet a legfontosabb horvát intézmények (tanszékek, egyetemek, történettudományi intézetek, Matica) írtak alá és jelentettek meg. A dokumentum több szembetűnő nemzeti kérdést érintő elemet tartalmaz. Először is a muzulmán bosnyák nép tényével még nem számol abban az időben, amikor már a boszniai kommunista párton belül is

⁴ A nyilvános vitát egy Dobrica Ćosić-al készített riport indította el az 1961. január 20-i zágrábi Telegram-ban, melyben azt állította, hogy a jugoszláv tagköztársaságok közti kommunikáció akkor válik teljessé, ha megszűnnek a tagköztársaságok, és figyelmeztetett a jelenlegi szerb, horvát és szlovén nacionalizmusokkal való küzdelemre. Dušan Pirjevac (a szlovén partizánmozgalom meghatározó alakja, aki egy évig tartó 1948-as börtönbezárása utáni irodalomtörténettel, történelemmel, és áttételesen természetesen politikával kezdett el foglalkozni mint egyetemi professzor, később a KPJ-be is visszatért) válasza a Ljubljanei Naša Sodobnost-ban 1961 márciusában megnyitja a vitát, amely valójában Jugoszlávia, a tagköztársaságok és a nacionalizmusok két eltérő felfogásának a különbözőségéből eredt.

⁵ A II. világháború után a Jugoszlávián belüli Szlovén Szocialista Föderatív Köztársaság miniszterelnöke, 1962-től jugoszláv szövetségi miniszterelnök helyettes, reformpárti politikus.

elindult valamiféle nemzeti útkeresés (ebben az évben zárják ki a pártból Filipović Muhamedet, mivel a muzulmán, mint önálló népet jellemezte).

A deklaráció a nyelvet a legfontosabb nemzeti attribútumként tekinti, és ez alapján meghatározza az alapvető irányelveket. Leválasztja a szlovén és macedón nyelveken kívül a horvátot is a szerbről, kiemelve e nyelvek egyenjogúságának hiányát és igényét. Tartalmában az 1954-es „újvidéki nyelvi egyezség” alaptételeit⁶ tagadja, illetve komoly felülbírálatát sürgeti, igényeket megfogalmazva a horvát és a szerb nyelv regionális használatának elválasztásában. Ezt a deklaráció – igényei megfogalmazásának második pontjában – a következőképpen fejezi ki:

–„Szükséges biztosítani a horvát nyelv következetes alkalmazási feltételeit az iskolákban, sajtóban, köz- és politikai életben, a rádióban és televízióban, amikor is a horvát lakosság igényeiről van szó, valamint hogy a köztisztviselők, tanárok és a köz ügyén dolgozók, származási helyüktől függetlenül használják annak a közegnek (környezetnek) az irodalmi nyelvét, amelyben munkálkodnak.”

Ebből az olvasatból nem igazán tűnik nyilvánvalónak, hogy a közeg, környezet szó mit is takar. Ez lehet nemzetiségi regionális karakterű felosztás, illetve föderatív egységenként meghatározott (köztársaság, autonóm tartomány). Mindkét esetben komoly gondokat vetett volna fel ilyen jellegű nyelvi alkalmazás Bosznia-Hercegovinában, a Vajdaságban vagy a szerbek által lakott horvát területeken.

Az 1974-es új alkotmány széles jogkörei egyrészt a deklarálni kívánt politikai szabadságnak voltak mutatói, azonban a jugoszláv társadalmi-tudományos elit széles látóköre és nyitottsága a nyugati tudományos trendek felé csak félig valósult meg. Ennek ellenére a titói Jugoszlávia alatt alakult ki az a tudományos irány a történeti és a társadalomföldrajzi kutatásokban is, amelyet modernnek nevezhetünk. A politika és a tudomány összefonódása a jugoszláv esetben természetesen még keveredett a már említett nemzeti vonalokhoz képest, amelyek a hetvenes évek végén kezdtek igazán kialakulni (bár mindig is volt még ebben a titói érásban is nézetkülönbség, ami érthető is a tudományos előzmények kapcsán). Ennek az egyik leglátványosabb jele a „tabu témák” iránti érdeklődés, illetve azok új jellegű tabuként való értékelése. Ez leginkább az általunk fontos, és érdeklődésünk szemszögéből kiemelten kezelendő nemzeti kérdéskörben szerepet játszó problematikában jelent meg. A horvát történetírásban és történeti földrajzban ilyen volt a határőrvidékek, a középkori vlahok és a szerbek viszonya, valamint a horvát önállóság kérdése. A nyolcvanas években azonban megszorodtak az ilyen problémákkal foglalkozó kutatók, kutatócsoportok, és ez az új érdeklődés általában két utat járt, járhatott be. A jugoszláv tudományok a marxista elvek alapján meglehetősen kényesen nyúltak a tabukhoz⁷, de mégis bátorkodtak tudásukat és tapasztalatukat latba vetni az egyre inkább

⁶ Az újvidéki egyezség szerint a szerbek, horvátok és montenegróiak nyelve egy nyelv, melynek két formája (e-ző és ije-ző), valamint két írásmódja van (cirill és latin); egy nyelv, mely két centrum, Zágráb és Belgrád által fejlődött. A deklaráció azonban a Belgrád centrumú és számos téren (hadsereg, kormányzat és politika, kereskedelem, diplomácia, törvényhozás, bíróságok, közszolgálati médiumok) központosított állam, valamint az újvidéki egyezség nem precíz megfogalmazása és alkalmazása mentén, hibájából a horvát nyelvet mellőzöttnek, semmiképpen sem a szerbvel egyenrangúnak ítélte meg. Ezért azt, mint külön irodalmi nyelvet fogalmazza meg Jugoszlávián belül.

⁷ Véleményünk szerint kezdetben ilyen pl. Drago Roksandić, aki a horvátországi szerbek és a határőrvidék komplex kutatásának egyik jeles alakja, a határőrvidéket kutató szerb–horvát közös akadémiai csoport egyik „vezéregyénisége” volt.

nacionalizálódó nemzeti előjelű tudományos életben. Azonban Jugoszlávia káoszba fordulásával és szétesésével ennek a csoportnak is valamilyen formában a második csoport útját kellett választania, amely már az 1980-as években „nemzetibb” hangot ütött meg az addig „elfeledett vagy marginalizált” témák kutatásában. Ilyen szembeötlő tény például a történeti etnikai kartográfiai művek hiánya, vagy nagyon kis száma. Ez részben érthető egy olyan történelmi háttér esetében, amelyben az el nem kötelezett embertömegek száma a jelenben is igencsak magas volt (jugoszlávok, a muzulmán kérdés, az albánok kérdése Koszovóban...). Ezzel szemben más volt a helyzet a diaszpórákban. Ezek egyrészt megőrizték szélsőséges nemzeti voltukat is, azonban akadtak köztük jó néhányan, akik a kívülről jövő látásmódjukat és a kötődésüket előnyre tudták formálni, és ők azok, akik számunkra is fontosak. Ilyen például Ivo Banac, aki a királyi Jugoszlávia belső nemzeti-politikai mozgalmainak kutatásában játszott jelentős szerepet; a Jelavich házaspár, akik szintén a nacionalizmusok kutatásával foglalkoztak, de az egész Balkán átfogó történetét vizsgálták; vagy Srećko M. Džaja, aki elsősorban a boszniai medieválisztikában alkotott, nem Jugoszlávia területén máig is jelentős műveket. Természetesen volt a diaszpórának egy másik arca is, amely a második világháborúban a szélsőségekben kulmináló nemzeti radikalizmusokat vitte tovább, azonban ezeknek a műveknek a (alacsony) tudományos szintje, logikai felépítése (felépítetlensége) többnyire elárulja, hogy inkább a korai történelmi szemlélet radikalizált romantikusai.

A bosnyák tudomány, mint már említettük, később lett tényező ebben a „tudományos játszmában”, és természetes módon saját prioritásai mentén fogalmazta meg legerősebb oldalait, ez pedig az orientalisztikából fakadó oszmanisták nagy számában mutatkozott meg (ellentétben például a medieválisták kis számával, és ez leginkább a bogumil tézishez való ragaszkodás, és az abból kifolyólagos meghatározottság eredménye). Ez azért is jelentős, mert az Oszmán Birodalom közvetlen jelleggel minden ex-jugoszláv nép – kivéve talán a szlovéneket, akiknek a tudományos elitje észrevehetően kimaradt e „közös” témák taglalásából – történetében, történeti-földrajzi szemléletében, nemzeti fejlődésében jelentős szerepet töltött be.

A tudomány radikalizálódásának legkiemelkedőbb jele a Szerb Tudományos Akadémia Memoranduma volt, amely az 1986. szeptember 24 és 25-i „Večernje novosti”-ban jelent meg. Aláírói, szerzői a szerb tudomány jeles képviselői voltak, akik gyakran a már említett vegyes horvát-szerb tudományos tanácsok tagjai, vezetői voltak.⁸ Ez azért is fontos, mert az elvi cél, a tudományos közelítés ezzel az aktussal alapjában lett megsemmisítve (még akkor is, ha erre 1986 után is több alkalommal sor került). A Memorandumnak két alapvető része van, egy szellemiségben megírva. Az első rész (első 40 oldal) Jugoszlávia gazdasági, morális, politikai kríziseit kiemelve készíti elő a második részt (40–74 oldal), mely a szerb nép és Szerbia helyzetét taglalja Jugoszlávián belül. Már az első rész alapállása, mely szerint a centralizáció vezethet csak

⁸ Ilyenek például: Pavle Ivić nyelvész, aki tagja volt a horvátországi szerbeket kutató akadémiák közti bizottságnak; Dušan Medaković, művészettörténész, a szerb barokk (mely elsősorban a kárpát-medencei szerb szállásterületekhez köthető) egyik legjelesebb ismerője; Miloš Macura, a szerb történeti demográfia (etno-demográfiai változásokat is kutató) kiemelkedő képviselője; Radovan Samardžić történész, akinek munkásságában a XVI–XVII. századi Dubrovnik kutatása kiemelkedő részt foglal el, majd később a Memorandum után Koszovóval is aktívan foglalkozni kezd; Vasilije Krestić, a horvát-szerb viszonyt aktívan kutató, szélsőségeiről azóta is híres történész, az Akadémia levéltárának igazgatója.

eredményes gazdaságpolitikához és fejlődéshez igazából „sántít”, azonban egységben vizsgálva a dokumentumot jól kiegészíti a második részt. Valójában ez a második rész az igazán fontos számunkra, ugyanis kiemelt helyen foglalkozik a horvátországi és boszniai szerbek helyzetével, problematikájával, jelen és történeti perspektívából is. Bár később a memorandumot aláírók tagadták politikai céljukat⁹, az „antibürokratikus forradalom” retorikájában és eszközeiben, és a későbbi politikai nacionalizmusban is fellelhetők az itt felélesztett gondolatok, alapelvek. A mű épülő szerkezetű, távolról közelíti meg a kiemelendő problémát. Először is leszögezi a szerbség marginalizációs tendenciáinak történeti alapjait. Ebben a tabukkal szakítva kritizálja Titót és Kardelj-t, méghozzá nemzeti alapon, ami a szerb közbeszédre, miszerint a horvát Titó tudatosan gyengítette az unitaristának tartott szerb népet, akadémiai pecsétet adott. Ezek után az 1974-es alkotmány kritikája következik, kiemelt helyen az autonóm területek kérdésével (Koszovó, Vajdaság). Koszovó esetében az elemzés előveszi Cvijic romantikusan túlbecsült számadatait a XVII. század végi nagy szerb elvándorlásról, az albánokat elsődleges bűnösnek megnevezve ezért (szó sincs semmilyen Oszmán Birodalomról). Ezek után a memorandum rátér a horvát területekre, mint a szerbek diszkriminációjának következő állomására. A nyelv, gazdaság és civil társulások terén állapítja meg leginkább a dokumentum a szerbek tudatos asszimilációját és presszióját. Kiemeli a szerbek által lakott területek gazdasági elmaradottságát, azonban ezen a ponton nem időzve, inkább a nyelvi és kulturális autonómia kérdéskörével foglalkozik¹⁰. Bosznia-Hercegovina és a Vajdaság kisebb súllyal vannak megemlítve, mint a két felsorolt terület, aminek több oka is lehet, de ennek elemzése jelenleg nem feladatunk. Valószínűleg a mentális államtér-fikció szempontjából ezek a területek inkább voltak a centrum, mintsem a veszélyesen távolodni látszó perifériák részei (Koszovó, Horvátország). A szerb-horvát kontaktzóna szerbségének kezelése nagyon is párhuzamos a dokumentumban a későbbi belgrádi politikai álláspontokkal. E szerint, ahelyett, hogy a szerbség kialakulásának történeti jellegét és specifikumait figyelembe vennék (ami valószínűleg az egyetlen működő opció lehetett volna önszerveződő módon) a belgrádi függés szükségszerűségét hangsúlyozza szerb-integrációs alapon. Azonban ez a politikai-társadalmi alap véleményünk szerint egy vegyes etnikumú területen földrajzi-stratégiai dominanciaváltást jelent csak, és nem az egészséges reális helyzeten alapuló, regionális öntudatot figyelembe vevő megoldást. A műben a szerb nép regionalizmusának a megemlítését sem találjuk, ami részünkről a nagyszerb integrációs törekvéseknek a magját hordozza magában. Természetesen ez a magyarázat figyelembe veszi azt a kaotikus helyzetet, amely majd létrejön Jugoszlávia struktúráinak fellazulásával, amelyben a „túl egyértelmű, egyszerű” megoldások az események felgyorsulása miatt mindig is esélyesebbnek tűntek a néha bonyolult realitásnál. Azonban az elemzésünk végén kiemelnénk, hogy ez az „egyszerűsítési” tendencia már megkezdődött a Memorandum, tehát a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia által, bár

⁹ Egyik aláírója Kosta Mihajlović jogász-közgazdász, Milošević védelmében a hági törvényszéken 2004 decemberében kiemelte, hogy a Memorandum belső használatra készült, nem a nyilvánosság számára (bár Garašanin és Moljević művei is „belső” használatúak voltak, politikai hatásuk egyértelmű), amelyet félreértettek és politikai, nagyszerb tartalmat tulajdonítottak neki.

¹⁰ Olyan argumentumok felhozásával, hogy a horvát nyelvészek purista felfogása a technikai civilizáció és az idegen nyelvek megértésében hátráltató tényezőnek számítanak. Ezek beépítése a horvát nyelvbe a szeparatista horvát nyelvészek erőltetésének eredménye.

ebben a folyamatban nem maradtak egyedül sem a szerbek, sem akadémiajuk, ugyanis hamar akadtak ellenlábasaik ebben a „párbajban”.

Irodalom

- BANAC, IVO 1995: Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Duriex. Zagreb, p. 374.
- BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTÍN 2003: A birodalom kormányzása (FORD: MORAVCSIK GY.). Lectum kiadó, Szeged, pp. 69–104.
- BOGOVIĆ, MILE 1993: Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine. Kršćanska sadašnjost, Školska knjiga, Zagreb, p. 187.
- FOSSÉS DES CHAUMETTE 1812: Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808. Berlin, p.154.
- FÉNYES ELEK 1836–1840: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, V–VI. kötet. Trattner-Károlyi, Budapest, pp. 3–83., pp.167–261.
- FODOR FERENC 2006: A magyar földrajztudomány története. (ED. DÖVÉNYI Z.). Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Intézet, Budapest, pp. 328 – 367.
- HAJDÚ ZOLTÁN 2003: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. IN: Balkán Füzetek, No.1. Pécs, p. 71.
- JELAVICH, CHARLES 1992: Južnoslovenski nacionalizmi. Jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914. Školska knjiga, Globus nakladni zavod. Zagreb. p. 331.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1971: Ante Starčević, Misli i pogledi. Ed. Jurišić Blaž. Zagreb, p. 224.
- MANDIĆ DOMINIK 1990: Hrvati i Srbi dva stara različita naroda. Nakladni zavod matice hrvatske. Zagreb, p. 320.
- MALCOLM, NOEL 1995: Povijest Bosne – kratki pregled, Erasmus Gilda – Novi Liber DANI, Zagreb – Sarajevo.
- PRIBIČEVIĆ SVETOZAR 1952: Diktatura Kralja Aleksandra. Prosveta Izdavačko Preduzeće Srbije, Beograd, pp. 5–37.
- REGAN, KREŠIMIR (ED.) 2003: Hrvatski povijesni atlas. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2003. Zagreb, p. 386.
- RENDIĆ MIOČEVIĆ, IVO 1996: Zlo velike jetre: povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba. Biblioteka znanstvenih djela, 85. Split. pp. 127–293
- RESS IMRE 2003: A bosnyák nemzettudat fejlődése (IN: ÁBRAHÁM-GEREBEN STEKOVICS (szerk): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában) PPKÉ BTK, Piliscsaba.
- RESS IMRE 2004: Kapcsolatok és keresztutak, horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L'Harmattan, Budapest, p. 288.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 1991: Srpska i hrvatska povijest i „nova historija”. Stvarnost. Zagreb, p. 313.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 1991: Srbi u Hrvatskoj, od 15. stoljeća do naših dana. Vjesnik, posebno izdanje. Zagreb, p. 158.
- ROKSANDIĆ, DRAGO 2004: Etnos, konfesija, tolerancija. Srpsko kulturno društvo prosvjeta, biblioteka historijska istraživanja. Zagreb, pp. 219–266.
- RUMENJAK, NIVES 2005: Politička i društvena elita Srba u Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća, Uspon i pad Srpskoga kluba. Hrvatski institut za povijest, Biblioteka hrvatska povijesnica, monografije i studije III/30. Zagreb, p. 603.
- SOKCSEVITS DÉNES 2000: A horvát nemzettudat fejlődése (XVIII–XX. század) IN: ÁBRAHÁM-HALÁSZ-KORHECZ (szerk.) - Pro minoritate 2000/Nyár Pro minoritate alapítvány 2000. pp.25-30.
- SOKCSEVITS DÉNES 2006: A Horvát és a Szlavón Katonai Határőrvidék IN: PAP N (szerk): A Balatontól az Adriáig. Lomart, Pécs, pp. 85-92.
- SOKCSEVITS DÉNES – SZILÁGYI IMRE – SZILÁGYI KÁROLY 1994: Déli szomszédaink története. Budapest.
- ŠOKČEVIĆ, DINKO 2006: Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga. Naklada P.I.P. Zagreb. p. 382.
- ŠEŠELJ, VOJISLAV 2002: Ideologija srpskog nacionalizma, Naučno i publicističko delo Prof. Dr Laze M. Kostića. Drugo izdanje, Velika Srbija a.d. Beograd, p. 1024.

TELEKI PÁL 1934: Európaról és Magyarországról. Athenaeum, Budapest, pp 30–50.

TOPALOVIC, DUŠKO 2000: Balkanska Europa. Diorama. Zagreb. p. 182

ŽULJIĆ, STANKO 1997: Srpski etnos i velikosrpstvo. AGM, Crni dosier. Zagreb, p. 313.

L. V. SUDLAND, (PILAR, IVO) 1990: Južnoslovensko pitanje, Hrvatska demokratska zajednica. Podružnica Varaždin

A Google szerint Délkelet-Európa...

Németh Ádám¹¹

1. Bevezetés

„A nemzetekről való gondolkodás mindannyiunk számára elég magától értetődő: beszélünk a német iparról, az amerikai mentalitásról, s van benyomásunk az olasz operáról, s az angol parlamentről, s az osztrákok szerepéről a magyar múltban. (...) A nemzetekre (és országokra – a szerző) vonatkozó köznapi ismeretek és ítéletek régóta és gyakran öltenek személyes, megszemélyesített formát. A német ipar háttérében ott látjuk a német ember szorgalmát és precizitását, az olasz opera jól példázhatja számunkra az olaszok művészi hajlamát, s ily módon is megjelenített temperamentumát” (HUNYADY GY. 2001).

Vajon mindenki ugyanígy gondolja? A „Koszovó” szó hallatán mindenki összerezzen, Spanyolországra gondolva pedig mindenki a szieszta gondtalan óráira asszociál? Ha Bosznia: taposóakna, ha Hollandia: szélmalom, ha Olaszország: spagetti? És ha Macedónia...? E néhány oldalas dolgozat megpróbálja felvázolni, hogy egy globális, mindenki számára könnyen hozzáférhető, viszonylag objektív internetes közeg milyen képet fest 2010 januárjában Délkelet-Európáról és a kontinens többi országáról.

2. Célok és módszerek

Az internet egy, az egész világot körülölelő, központ nélküli számítógéprendszer, amely a valódi világ mellett egyfajta alternatív teret, ún. kiberteret biztosít. A világháló azonban nem csupán egy tömegkommunikációs eszköz, hanem markáns véleményformáló közeg is egyben. Az ember és az internet kapcsolata napjainkra bipolárisá, ám egyúttal aszimmetrikussá is vált: míg az internetes sztráda építésében csak az emberiség egy viszonylag kisszámú csoportja vesz részt aktívan, addig a többségi társadalom (az „egyszerű” felhasználók) számára a világhálón látottak, olvasottak stabil igazodási pontot jelentenek, melyek alapvetően meghatározzák ismereteiket, értékítéleteiket, sztereotípiáikat.

A tanulmány célkitűzése bemutatni: milyennek látják Európa országait a világhálón szörföző embermilliók, és főként: hogyan fest Délkelet-Európa az internet tükrében? A szerző a kérdés megválaszolásához a – térképként, pénzváltóként, számológépként, naptárként, helyesírás-ellenőrzőként és szótárként is használható, naponta 200 millió keresési kérést regisztráló – Google keresőrendszert, az internet egyik legnépszerűbb szolgáltatását hívta segítségül. A különösen népszerű „Google Képek” funkciót használva angol nyelven rákeresett az európai

¹¹ PhD-hallgató, PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola.

államok nevére, majd végigböngészte és témája szerint rendszerezte az első száz megjelenített képet. A kapott adatbázist végül – horizontálisan és vertikálisan tagolva – grafikonok segítségével elemezte (Microsoft Excel), majd az ArcGIS 9.2 nevű programcsomag felhasználásával térképekre vetítette. A vizsgálat során összesen 50 ország (vagy országrész, pl. Nagy-Britannia esetében) 5000 képének áttekintésére, rendszerezésére, majd kiértékelésére került sor.

3. Az adatbázis tematikus rendszerezése és az országcsoportok kialakítása

Az internetes keresőprogram által megjelenített képek alapján az alábbi kategóriák lettek elkülönítve:

1. Térképek
 - 1/a. Általános térképek
 - 1/b. Tematikus térképek (történelmi, politikai, etnikai földrajzi tartalommal)
2. Hivatalos nemzeti szimbólumok (zászló, címer)
3. Történelmi témájú és/vagy társadalmi feszültségre utaló képek (politika, háború stb.)
4. Tájképek, természetfotók
5. Épületek, települések fényképei
6. Sportágakhoz kapcsolódó képek
7. „Hétköznapi” emberek (helyiek, ritkábban turisták)
8. Szépségkirálynők, fotómodellek, fiatal hölgyek
9. Egyéb vagy hibás képek

A munkát a többjelentésű angol kifejezések (pl. Turkey) mellett néhány klasszikus, mindmáig megválaszolatlan politikai földrajzi kérdés is nehezítette: nevezetesen hol húzható meg Európa határa, illetve mely országcsoportok alkotják a különböző európai nagyrégiókat. Az országcsoportok lehatárolásánál e sorok írója részben szakirodalmi háttéranyagra (PAP N., TÓTH J. 2002), részben saját véleményére támaszkodott [1. ábra]. Észak- és Dél-Európa definiálása problémamentes volt, és Kelet-Európa meghatározása is viszonylag könnyűnek ígérkezett: a szovjet utódállamok kerültek e kategóriába (kivéve a Baltikumot, amely speciális „híd-szerepe” révén egyik nagy tömbbe sem sorolható be, így önálló régióként került fel a térképre). Közép-Európa határa a nemzetközi gyakorlattal ellentétben nem a francia-német felületnél, hanem a germán tömb keleti vonalánál lett meghúzva. Igaz ugyan, hogy Ausztriához, Németországhoz és Svájcra történelmi fejlődése, vagy akár földrajzi koordinátái alapján is joggal illeszthető a „közép-európai” jelző, a szerző azonban ezúttal – napjaink általános fejlettségi mutatóit és egyéb, nehezen számszerűsíthető tulajdonságokat (pl. mentalitás, munkamorál stb.) figyelembe véve – inkább a kontinens nyugati feléhez sorolta azokat. Hasonló kihívást jelentett a Balkán-félszigeten fekvő és/vagy posztjugoszláv köztársaságok csoportosítása is; itt elsősorban Szlovénia, Horvátország és Románia hovatartozása okozott fejtörést. Hosszas hezitálás után (és nem titkoltan szubjektív véleményt érvényre juttatva) Szlovéniát végül Közép-Európához, míg utóbbi

kettőt Délkelet-Európához kapcsolta. A régiók összehasonlításánál – tekintettel arra, hogy az átlagszámításnál erősen eltorzították volna a valós képet – a szerző figyelmen kívül hagyta egyrészt a miniállamok értékeit, másrészt eltekintette a Balkán-félsziget kapuját éppen csak átlépő Törökország eredményeitől is. (A térképszerkesztés során azonban mindegyik értéket feltüntette.)

4. Eredmények

4.1. Térképek (1/a, 1b)

A Google keresőprogram első 50-szer száz áttekintett képe közül 1844 volt valamilyen térképábrára, ez az összes megjelenített kép 36,8%-át jelentette. Ezek közül átlagosan minden tizenkettediket lehetett az 1/b kategóriába sorolni; tehát 124 olyan térképet lehetett megnyitni, mely egy korábbi állapotot rekonstruált (pl. Osztrák-Magyar Monarchia), egy óhajtott politikai helyzetet vázolt fel (pl. Nagy-Albánia), vagy etnikai földrajzi megoszlást ábrázolt (pl. Bosznia-Hercegovina).

Az országokhoz rendelt térképek számát tekintve – így önmagában – semmiféle szabályszerűség nem rajzolódott ki; azon kívül, hogy a miniállamok esetében többnyire relatíve alacsony értékek születtek. A legtöbb térképpel Francia- és Németország (64-64), ill. Szerbia (61) rendelkezett, a legkevesebbel Izland (16), Svájc (14) és a Vatikán (5). A történelmi és/vagy politikai tartalmú térképek számának áttekintése érdekes eredménnyel szolgál. Ebben a tekintetben három délkelet-európai állam: Szerbia, Románia és Macedónia vezet (10-10-10 db), ami az átlagot (2,8 db) majdnem négyszeresen felülmúlja. 16 államhoz ezzel szemben egyetlen ilyen jellegű térkép sem kapcsolódott.

Igen tanulságos eredménnyel szolgál az 1. sz. térkép tanulmányozása, mely a történelmi, politikai és etnikai földrajzi jellegű térképek arányát mutatja be az összes térképhez viszonyítva. Feltűnő mindenekelőtt, hogy az egykor jóval tekintélyesebb területtel rendelkező államok esetében viszonylag magas ez az érték: Németország, Ausztria, Magyarország, Litvánia és Oroszország rendre igen erős árnyalattal különül el környezetétől. Kirajzolódik továbbá egy rendkívül markáns balkáni centrum is Macedóniával, Koszovóval, Szerbiával, Bosznia-Hercegovinával és Romániával. Itt azonban többnyire nem történelmi, hanem aktuális etnikai földrajzi és/vagy a délszláv háború politikai következményeit boncolgató (esetleg revizionista jellegű) térképeket találunk. A listát e tekintetben Macedónia vezeti 40%-kal; ez legfőképp annak köszönhető, hogy a begépelt „Macedonia FYROM” szókapcsolat ellenére sok esetben a történelmi görög-Macedónia térképe bukkant elő. A második helyen Magyarország áll: a „Hungary” kifejezés beírása után minden harmadik térkép a történelmi Magyarországot ábrázolja. Hazánkat Koszovó (28%), Románia (23%), Bosznia-Hercegovina (23%) – tehát ismét csak három délkelet-európai állam – követi [2. ábra].

Az egyes régiók átlagos értékeit a 2. ábra szemlélteti. Jól látható, hogy az 1/b (sötétszürkével jelölve) térképek aránya Délkelet- és Kelet-Európa esetében kiugróan magas (15%, ill. 14%), míg

az összes térképábrát figyelembe véve a balti államok esetében regisztrálható a legmagasabb érték (átlagosan 47 db). A leginkább „térképszegény” régió a békés Észak-Európa [2. ábra].

4.2. Hivatalos nemzeti szimbólumok, ill. történelmi témájú képek és/vagy társadalmi feszültségre utaló motívumok (2) (3)

Az 5000 vizsgált kép közül 594 jelenített meg hivatalos nemzeti szimbólumokat, azaz nemzeti lobogót, vagy címet. Ez átlagosan 11,8 ilyen jellegű ábrát jelent államonként. E tekintetben még az előzőekhez képest is nagy szórás mutatkozik: a legkevesebb (mindössze 3 db) nemzeti szimbólum Izland, Luxemburg, Málta, Görögország, Norvégia és Monaco, míg a legtöbb Szlovákia, Albánia (25-25 db) és Litvánia (22) esetében regisztrálható. A 2. térkép színeloszlását és a 3. ábra grafikonját figyelembe véve az a megállapítás tehető, hogy e motívumok – Spanyolországot és Portugáliát kivéve – Észak- és Dél-Európára jellemzők legkevésbé, Nyugat-Európa átlagos értékekkel jellemezhető, míg kelet felé haladva egyre fontosabbá, fajsúlyosabbá válnak (pl. Hollandia: 9, Németország: 16, Lengyelország és Fehéroroszország: 19-19, Oroszország: 20). Érdekesnek tűnik a nemzeti szimbólumok viszonylag alacsony száma a Balkánon (átlagosan 11,5/ország). Ez talán azzal magyarázható, hogy sok esetben rendkívül fiatal államalakulatokról, ezáltal egészen friss – esetenként történelmi előzmény nélküli – zászlókról, címerekről van szó, amelyekkel a helyiek nem minden esetben tudnak (talán nem is akarnak?) feltétel nélkül azonosulni. Sok esetben ezért az adott állam hivatalos nemzeti lobogóját „alternatív” szimbólumok helyettesítik, pl. a koszovói helyett albán, a bosznia-hercegovinai helyett bosnyák, a montenegrói helyett szerb zászlók, jelképek is előfordulnak [2. térkép, 3. ábra].

Ha azonban az egy-egy történelmi jelenetet megelevenítő képek, festmények, ill. a társadalmi instabilitásra utaló fényképek, ábrák, üzenetek számát és arányát vizsgáljuk, már egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen a Balkán vezető szerepe [4. ábra]. Összesen 156 ilyen jellegű grafika nyitható meg, ebből 93 valamely délkelet-európai ország nevét begépelve. Az európai átlag 3,1 db; ehhez képest Koszovóhoz 44, Macedóniához 20, Bosznia-Hercegovinához 15, Szerbiához 10 ilyen kép köthető. Zömmel az 1990-es évek háborúinak szomorú pillanatfelvételeiről van szó, de szép számmal akadnak tüntetésekről, tömegdemonstrációkról készült fényképek, továbbá találni gúnyrajzokat, célzott és szándékosan sértő politikai üzeneteket is. A második centrumot ebből a szempontból Kelet-Európa jelenti, melynek mind a négy tagja az átlagnál több politikai töltetű ábrát sorakoztat fel (pl. Oroszország, Fehéroroszország: 9-9 db) [2. térkép, 4. ábra].

4.3. Tájképek, természetfotók – épületek, települések (4) (5)

Az előzőekhez képest épp ellenkező tendencia rajzolódik ki, ha a „tájképek, természetfotók”, ill. „épületek, települések” kategóriákat vesszük górcső alá. Mindent összeadva 1866 elem tartozik e két csoportba, az összes áttekintett kép 37,3%-a. Az átlagnál több fénykép kapcsolódik

Dél- (47), Észak- (41) és Nyugat-Európához (39), annál kevesebb a másik négy régióhoz [5. ábra]. A legkézenfekvőbb magyarázat talán az, hogy Észak-, Dél- és Nyugat-Európában mind az épített környezet, mind a természeti látnivalók terén „van mit mutatni”, ellentétben pl. a sokkal egyhangúbb tájképet festő Kelet-Európával és a Baltikummal. Délkelet-Európa államaihoz átlagosan 28 ilyen tartalmú fénykép kapcsolódik, amely csaknem azonos arányban oszlik meg a két kategória között (Horvátország, ill. Montenegró kivételével, ahol természetesen a tájképek uralkodnak) [3. térkép, 5. ábra].

4.4. Sporttal kapcsolatos képek (6)

A Google keresőprogram által megjelenített ábrák jóval szerényebb hányadát képezték a különböző sportágakkal kapcsolatos fényképek, grafikák; az átlagos képtalálatok száma e kategóriában 1,9 db országonként. A 95 találat azonban igen egyenlőtlenül oszlik el a térben [7. ábra]. Míg 28 európai államhoz az átlagosnál kevesebb, tehát maximum egy ilyen tartalmú kép köthető (feltűnő Észak-Európa „sporthiánya”), addig magasan kiemelkedik Portugália (12), Anglia (11), Észak-Írország (6) és Magyarország (6). Délkelet-Európa a sport tekintetében átlagosnak nevezhető [3. térkép, 6. ábra].

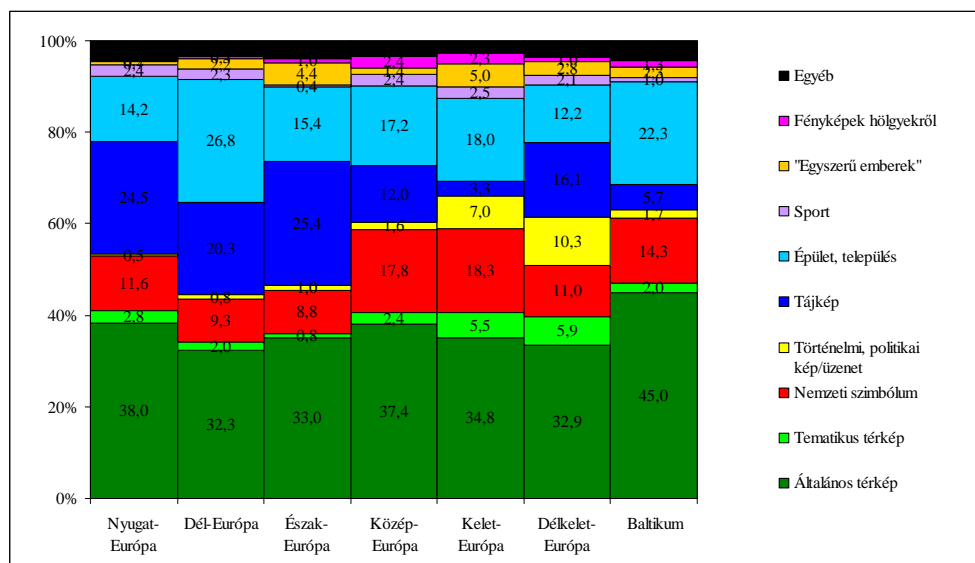
4.5. Emberek (7) és fotómodellek, szépségkirálynők, fiatal hölgyek (8)

Az 5000 találat közül igen kevés, mindössze 162 kép témája volt maga az ember (országonként átlagosan 3,2 db). A 4. térkép színelője és a 7. ábra grafikonja jól látható tendenciát vázol fel: nyugatról kelet felé haladva fokozatosan nő a tematikáját tekintve „emberközpontú” fényképek száma. A nyugat-európai átlag: 0,7 db; a közép-európai: 1,6 db; a baltikumi: 2,3 db; a kelet-európai: 5 db. Az európai átlaghoz közelített Dél-Európa, annál valamivel többet (2,9 db) produkált a Balkán. Észak-Európa kiugróan magas értéke ez esetben megtévesztő, hiszen a 12 találatot jegyző Izland nélkül mindössze 2,5 lenne az embereket megjelenítő átlagos képtalálatok száma [4. térkép, 7. ábra].

A 7. kategória egyik speciális részét alkotja a fotómodellekről, szépségkirálynőkről és egyéb csinos hölgyekről készült fényképek csoportja (45 db, átlagosan 0,9 országonként). E kategóriában hazánk – 11 képtalálatával – magasan kontinens-első, ami azt is jelenti egyben, hogy Google Képek keresőprogram által felvillantottak közül minden negyedik hölgy magyarországi kötődésű [4. térkép]. A második helyen Albánia áll (7), őt Ukrajna követi (4). Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa dominanciája e téren talán abból adódik, hogy ezek azok a nemzetközi rendezvények (szépségkirálynő-versenyek, vagy pl. az Eurovíziós dalfesztivál) melyeken e relatíve fejletlenebb országok is megmutathatják magukat és egyenlő eséllyel indulhatnak a „nagyokkal” szemben. Ezáltal egy-egy jó eredmény akár össznemzeti büszkeség tárgyává is teheti e lányokat, ezáltal nagyobb eséllyel kerülhet fel képük az internetre is [4. térkép, 8. ábra].

5. Összegzés

Ötezer kép áttekintése, rendszerezése és kiértékelése után igen karakteres virtuális kép rajzolódott ki Európáról. A legnépszerűbb internetes keresőprogram képtalálatai arra utalnak, hogy Észak-, Dél- és Nyugat-Európában vajmi keveset foglalkoznak a történelemmel és a politikával, de a nemzeti szimbólumokhoz való ragaszkodás is viszonylag mérsékeltnek tűnik. Sokkal magasabb ezzel szemben a kultúrtájat, természeti környezetet megőrkítő fényképek aránya. Közép-Európa és a Baltikum egyfajta átmenetet képez az orosz tömb, ill. a Balkán-félsziget felé; és nemcsak földrajzi szempontból. Kelet-, de különösen Délkelet-Európa indulatosabbnak, olykor sokkal „vadabbnak”, mégis emberközelibbnek és hagyomány-tisztelőbbnek tűnik. Az ambivalencia szembeötlő: az internet szinte vibrál a társadalmi feszültségre utaló ábrák jelentős túlsúlyától, ugyanakkor nyugalomról és baráti kéznyújtásról tanúskodik a „hétköznapi” embert középpontba állító képek relatíve magas aránya. Dióhéjban tehát így néz ki 2010-ben a Google szerint Délkelet-Európa.

Az eredmények összesítése

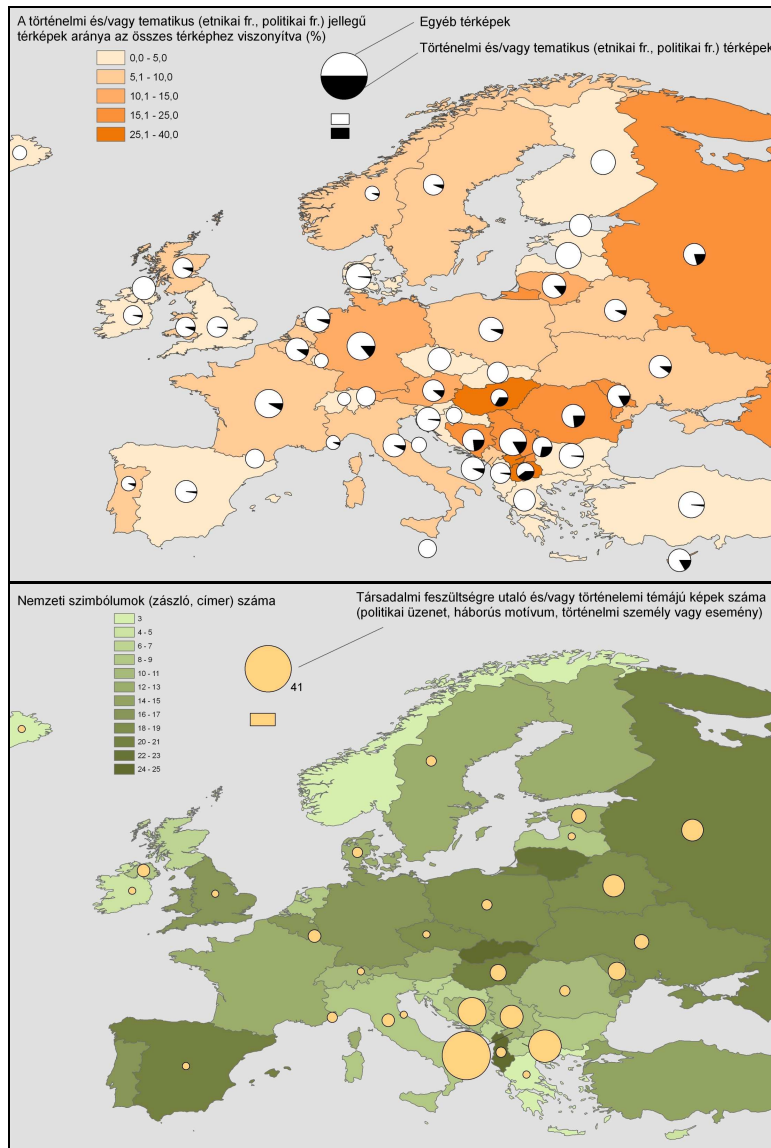
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

Irodalom

HUNYADY GY. 2001: A nemzeti karakter talányos pszichológiája. In: HUNYADY GY. (szerk.) 2001: Nemzetkarakterológiák. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 7-50.

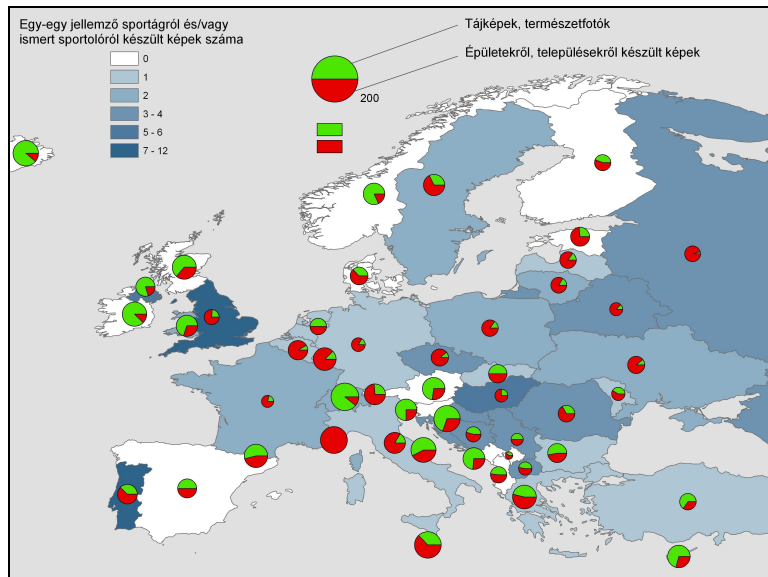
PAP N., TÓTH J. (szerk.) 2002: Európa politikai földrajza. Alexandra Kiadó, Pécs, 271 p.

Melléklet – térképek, diagramok

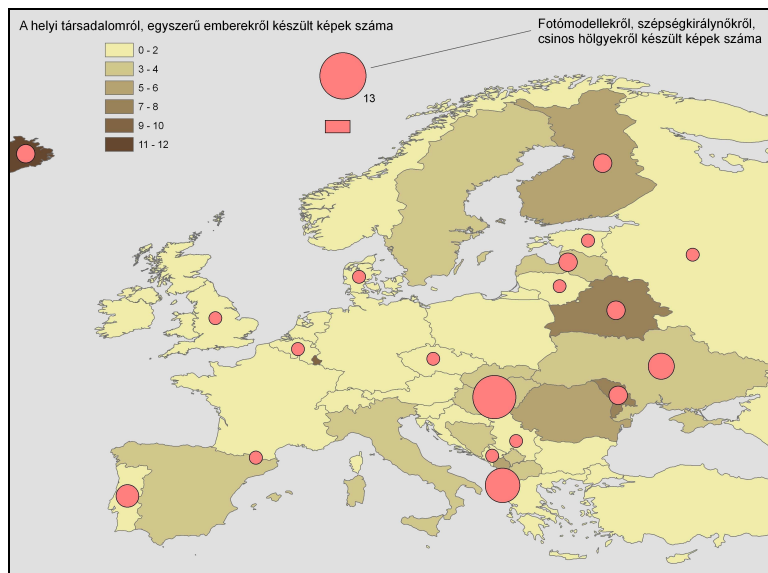

1. térkép
 Általános és tematikus
 (történelmi-, politikai-,
 etnikai földrajzi)
 térképek száma és aránya
 Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

2. térkép
 Nemzeti szimbólumok és
 társadalmi feszültségre utaló
 motívumok száma és aránya
 Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

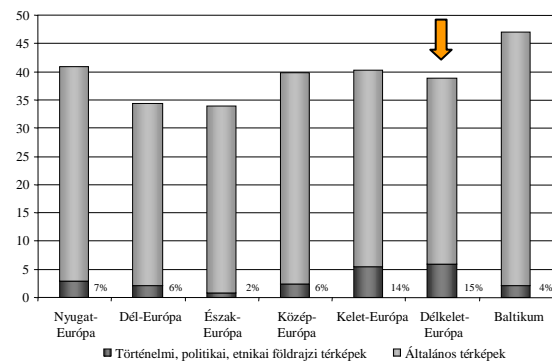
3. térkép
Tájképek, természetfotók –
épületek, települések, illetve
sporttal kapcsolatos képek száma
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

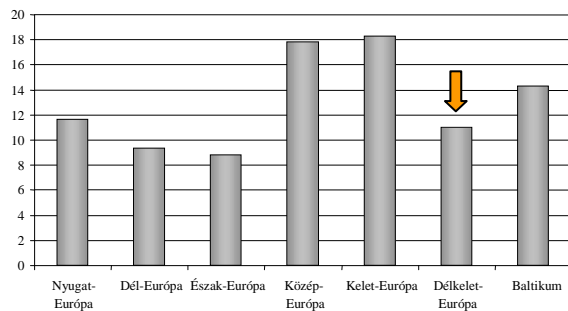
4. térkép
Embereket megjelenítő, illetve
fotómodellekről,
szépségkirálynőkről készült képek
száma
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

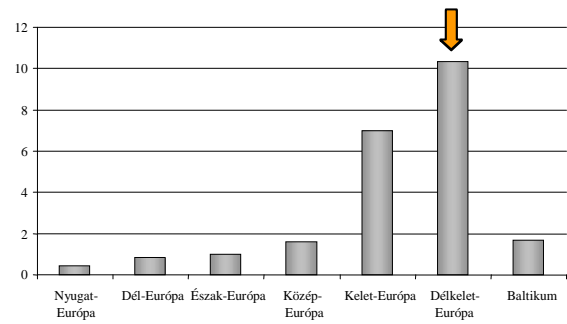
1. ábra: A dolgozatban használt európai térfelosztás
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

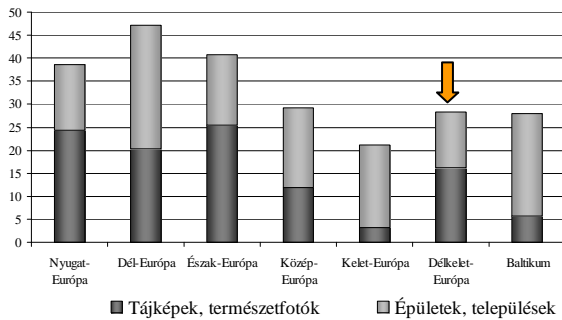
2. ábra: Általános és tematikus térképek átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

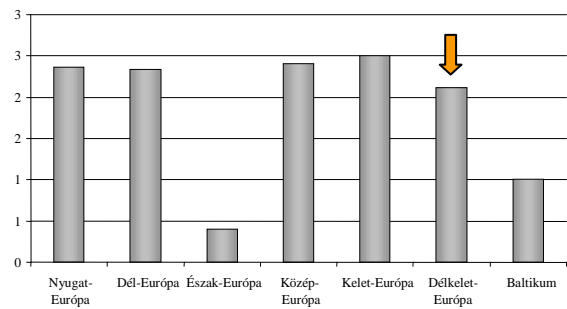
3. ábra: Nemzeti szimbólumok átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

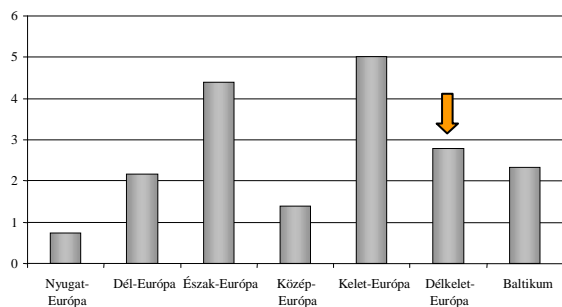
4. ábra: Társadalmi feszültségre utaló motívumok átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

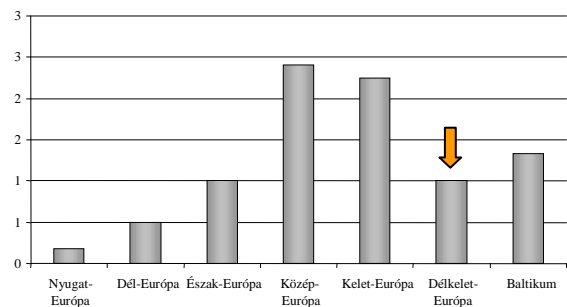
5. ábra: Tájképek, természetfotók – épületek, települések képeinek átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

6. ábra: Sporttal kapcsolatos képek átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

7. ábra: Embereket megjelenítő képek átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

8. ábra: Fotómodellekről, szépségkirálynőkről készült képek átlagos száma országcsoportonként
Szerkesztette: NÉMETH Á. 2010

VII. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia

Magyarország európai uniós elnökségének politikai földrajzi kérdései

A kétévente megrendezésre kerülő, hagyományos politikai földrajzi konferenciánk központi témájaként ezúttal a 2011-es EU-elnökséggel kapcsolatosan felmerülő potenciális politikai földrajzi kérdéseket választottuk. Témaválasztásunkkal elsődleges célunk, hogy szellemi teljesítményünkkel hozzájáruljunk a kihívás sikeres megválaszolásához.

A jelentkezni szándékozókat arra kérjük, hogy előadásaikat a következő témakörök valamelyikéhez kapcsolják:

- Történeti örökség, geopolitikai meghatározottságok
- Szomszédságpolitika
- Gazdasági problematika, világválság
- Integráció-dezintegráció
- Kultúra, identitás, nyelv, szimbólumok
- Biztonságpolitika, stratégiai kérdések
- Energiapolitika, közlekedés,
- Magyarország helye az EU-ban
- Délkelet-Európa, Balkán, Nyugat-Balkán

A rendezvényt a PTE TTK Földrajzi Intézet Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszéke szervezi. A rendezvény **2010. október 14-15-én** (csütörtök-péntek) lesz. A részvételi díj, mely magában foglalja a fogadás és a kötet megjelenésének költségeit, **15 000 Ft**.

További információ:

Dr. Reményi Péter, remko@gamma.ttk.pte.hu, vagy 72/501-531 /4212-es mellék
7624 Pécs, Ifjúság u. 6.

Franciaország az újjászületés hajnalán

Fülöp Mónika¹²

Charles de Gaulle: *A reménység emlékiratai. I. Az újjászületés 1958-1962.* Szeged: Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2003. 224 p.

Charles de Gaulle eredetileg három kötetesnek szánta *A reménység emlékiratai* című munkáját, amely tartalmazta volna *A megújulás 1958-1962*, *Az erőfeszítés 1962-1965* és *A vég 1966-1969* című kötetet. Habár az emlékiratok felépítése alapvetően kronologikus, maga az elbeszélés mégis tematikus. Az első kötetben az intézmények, a tengerentúl, Algéria, a gazdaság, Európa, a világ és az államfő kerültek sorra. A második kötetben két-két fejezet a politikáról, a gazdaságról és a társadalomról, a külpolitikáról, míg az utolsó filozófiai kérdésekről szólt volna. „Valójában Charles de Gaulle 1970. november 9-én bekövetkezett halála miatt csak *A megújulást* fejezte be teljesen, amelyet halála előtt egy hónappal meg is jelentettek. *Az erőfeszítés* kötetéből csak az első két fejezet készült el, amelyek 1971 márciusában láttak napvilágot” (p. 5.).

A újjászületés című kötet tulajdonképpen négy évet (1958-1962) foglal magába, amelynek köszönhetően a történelem ezen periódusáról részletekbe menő leírást kaphatunk, nyilvánvalóan de Gaulle és Franciaország szemszögéből. Az olvasót az emlékirat elkalauzolja Franciaországba, egy olyan korba, amikor a francia nép de Gaulle tábornokért kiált.

Az első kötet hét fejezetet tartalmaz, s a francia belügyekről szóló első és az utolsó fejezet szinte keretként fogja közre a nemzetközi szintésre vonuló közbenső négy egységet (mely kiegészül a gazdaság című egységgel). Az intézmények című kezdő fejezetben kívülről egy győztes és újra független Franciaországot láthatunk, ahonnan de Gaulle fokozatosan visszahúzódik, s átadja a helyét a politikai pártoknak. Ez a rendszer az eltelt tizenkét év alatt azonban sokszor bizonyította tehetetlenségét, amely idő alatt összesen „tizenhét miniszterelnök és huszonnégy kormány követte egymást” (p. 10.). A gazdaságot a pénzügyi és bankcsőd, valamint a teljes összeomlás veszélye fenyegette, szociális téren felgyülemlett problémák sorát találhatjuk, míg a külpolitikában a rendszer „mások érdekeinek kielégítését” szolgálta, s egyúttal alárendelte Franciaországot az angolszász hegemoniának. Az állam határozatlansága egyre inkább megjelent a tengerentúli területekkel való kapcsolatban is. Az egymással szemben álló irányzatok nem tudták meghozni azon döntéseket, amelyeket a függetlenségi mozgalom és a dekolonizáció követelt, így a francia tömegben egyre erősödött a problémákat megoldani nem tudó rezsimmal szembeni nyugtalanság és elégedetlenség. A helyzet rendezését de Gaulle visszatérésében látták, s „senki sem kételkedett abban, hogy a nemzeti megosztottság elkerüléséhez nincs más kivezető út” (p. 20.). Óráról órára erősödik ebben az egyetértés és a lelkesedés. Valójában egyetlen kérdés maradt: milyen formában történik a politikai apparátus hatalomról való lemondása. Az események felgyorsulása, a háborús feszültség folyamatos növekedése, a hadsereg bizalmatlansága mind-mind a gyors cselekvést tette szükségessé. Ezen körülmények között lép újra színre 1959 januárjában de Gaulle tábornok, mint Franciaország új államfője.

¹² MSc hallgató, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Mediterrán Kutatócsoport.

A hatalmon lévő rendszer kritikáját követően a hangsúly a tengerentúlra helyeződik át, s figyelemmel kísérhetjük a fekete-afrikai gyarmatok és Madagaszkár önállósodási útját. Ezen „tengerentúli Franciaország népei” – Guinea kivételével – elhatározták, hogy független országokként továbbra is ragaszkodnak Franciaországhoz. Nem volt azonban ilyen egyszerű a franciák számára oly nagy jelentőséggel bíró Algéria helyzetét rendezni, ahol kilátástalan „vihartombolt”. Mindenki az új államfőtől várt segítséget: a francia telepeselek, a muzulmánok és a hadsereg is de Gaulle visszatérésében bízott. Ezért nem véletlen, hogy ezen afrikai ország kérdését külön fejezetben ismerhetjük meg.

Az emlékiratokban „de Gaulle a saját maga módján írja át a történelmet. Ez különösen igaz azon fejtegetések esetében, amelyeket az algériai kérdésnek szentel egyrészt a tengerentúlról szóló, másrészt pedig a teljes egészében Algériáról szóló fejezetben” (p. 5.) – írja Maurice Vaisse. Természetesen megpróbálja igazolni azokat a lépéseket, amelyeket Algéria kapcsán eszközölt, miközben beismeri, hogy úgy fogott hozzá a dologhoz, hogy „semmilyen előre felállított kész terve sem volt”, de ragaszkodott azon meggyőződéséhez, hogy „meg kell adni az algériaiaknak az önrendelkezési jogot”. „Ennek megfelelően az eviani egyezményeket nem engedmények végpontjaként, hanem Franciaország érdekeinek megfelelő lépésként ábrázolja” (p. 5.), mindezzel megszabadítva az országot a hajdan dicsőséges, azonban mára túl sokba kerülő gyarmati uralom terheitől.

A közbenső fejezek közül talán az egyetlen kivétel, amely a nemzetközi színtérről újra visszahozza az olvasót Franciaország határain belülre, A gazdaság című rész. A politikai hatékonyság szorosán összekapcsolódik a társadalom és a gazdaság erejével, így annak problémáinak mindig nagy fontosságot tulajdonított de Gaulle. Az ország „a teljes összeomlás szélén áll”, s a katasztrófát megakadályozva széleskörű reformokba kezd, amely több területen megszorításokkal jár. A gazdaság stabilizációja érdekében létrehoz egy kilenc szakemberből álló bizottságot, amelynek feladata egy mindent átfogó terv megalkotása az ország talpra állítása érdekében. Így született meg az a Rueff-terv, amely hatalmas visszhangot keltett mind belföldön, mind külföldön. Gyakorlatilag három egymástól elválaszthatatlan elemet foglal magába, amely alapjaiban változtatja meg a francia pénzügyi politikát és gazdasági tevékenységet. Egyrészt célja az inflációs hatás megállítása, ugyanis az infláció nem más, mint egyfajta kábítószer, amely hol nyugtalanságot, hol pedig eufóriát okoz. Ezek váltakozása azonban a biztos halálba sodorja a társadalmat, amelyet minden erővel meg kell akadályozni, hiszen a „gyógyulás” lehetséges. Az intézkedések második csoportja a francia frank stabilitását kívánja elérni, és azt, hogy a francia termékek újra versenyképesé váljanak a nemzetközi piacon. A tervezet által megfogalmazott döntések harmadik csoportja a kereskedelmi kapcsolatok felszabadítását célozza, amely a több mint egy évszázada gyakorolt protekcionista gazdaságpolitika teljes feladását jelenti.

A tervet ért számos kritika ellenére de Gaulle mindinkább ragaszkodik annak elképzeléseéhez. Többször hangsúlyozza, hogy „ezek nélkül az erőfeszítések és áldozatok nélkül Franciaország lemaradna a többi országtól, folytonosan a középszerűség és kétségbeesettség között ingadozna. Azonban, ha most sikerrel járunk, a csúcok felé vezető úton jelentős szakaszt hagyunk majd magunk után” (p. 115.). A terv életbe léptetése után hat hónappal tagadhatatlan fejlődés vette kezdetét, s egy teljesen új Franciaország haladt tovább a történelem rögös útján.

A dinamikus fejlődésnek köszönhetően újra egy erős és hatalmas ország jelenik meg az olvasó szeme előtt.

A következő két fejezet, az Európáról és a világról szóló részek a legélénkebbek, újra megtöltődnek tartalommal, s az olvasó szinte szárnyal a sorok között. Maurice Vaisse szavaival élve „talán azért, mert de Gaulle itt ismét meggyőződéssel folytatja a függetlenségről szóló vitát. Személyiségeket és eseményeket visz színpadra. Bemutatja Maurice Couve de Murville „adottságait”, Konrad Adenauer „hozzáértését”, Hruscsov igyekezetét, hogy „jó benyomást keltsen”. A szovjet vezetővel folytatott tárgyalásainak elbeszélése jó példája annak, ahogy saját magát a középpontba állítja: a berlini válsággal kapcsolatban folytatott vitájuk révén „fagyosan közölve”, de Gaulle megérteti Hruscsovval, hogy fenyegetései nem hatják meg” (pp. 5-6.).

De Gaulle többször hangsúlyozza a második világháború után létrejött bipoláris rendszerben azon célját, hogy Franciaország „önmaga, önmagáért és a maga módján védekezzen”, „hogyan esélyt adjon magának a túlélésre, bárkitől és bárhonnán jöjjön is az őt fenyegető veszély” (pp. 158-165.). Ehhez kapcsolódóan zászlajára tűzi az európai nemzetek közeledésének segítségét, a két tömb között húzódozó feszültség enyhítését, amely előbb-utóbb elvezet a vasfüggöny felszámolásához és a fegyverkezési hajszáért értelmetlenségéhez. Mindez megteremtene Európában az oly régóta áhított béke lehetőségét.

Ezen fejezetekben jelenik meg az Európai Közösség létrejöttének kezdetei, a gazdasági egység megvalósulása és a politikai közösség kudarca is egyben. A felelősséget másra hárítva, Anglia tevékenységét és politikáját több ízben is ostorozza, míg Franciaország érdemeit az egekig magasztatja: „Jelenleg a világ minden részéről a figyelem és a nyugtalanság árad felénk. Ugyanakkor a kontinensen tőlünk erednek azok a kezdeményezések és lépések, amelyek elvihetnek az egyesülésig: a francia-német szolidaritás, egy európaiakból álló Hatok csoportjának a terve, a Szovjet-Oroszországgal való együttműködés kezdete” (pp. 199-200.).

Az emlékirat befejező fejezete tulajdonképpen az V. köztársaság intézményi, hatalmi struktúrájáról, működési rendjéről és demokratikus kereteiről szól. Bepillantást nyerhetünk a szerteágazó államfői feladatok, szerepek és kötelezettségek sorába, s az olvasó szeme előtt szinte megjelenik az Élysée palotája, amelynek falai között a történelem több sorsfordító döntése született. A hangnemet egyre személyesebbé váltva, de Gaulle beengedi a nagyközönséget magánéletébe, s egyszerűen feltűnik előttünk felesége, gyermekei, unokái.

S meddig jutott Franciaország de Gaulle segítségével a számára kijelölt úton? Ezt legjobban a befejező sorok fejezik ki: „Azon az emelkedőn, amelyen Franciaország elindult felfelé, a küldetésem célja mindig az lesz, hogy egyre magasabbra juttassam, miközben minden, a lejtő alján maradt hang állandó jelleggel vissza akarja húzni. Mivel az ország rám hallgatott, már sikerült kikerülnie a pangás állapotából és át is lépte a megújulás küszöbét” (p. 223.).

A reménység emlékiratainak első kötetét nem csupán azoknak érdemes kezükbe venni, akik Franciaország iránt érdeklődnek, hanem mindazoknak is, akik a XX. század második felének világpolitikáját szeretnék megismerni. Ugyanis de Gaulle a könyvében felvonultat több kontinenst, országot, szervezetet és számos történelmet alakító személyiséget is. Maurice Vaisse szavait idézve „meg fogjuk látni, hogy A reménység emlékiratai stílusa, értékítéletei, elemzései, szereplői miatt lebilincselő olvasmány, s nem kell benne mást látni, mint a tábornok által is alakított történelem gaulle-ista felfogását” (p. 6.).

Magyar-arab kapcsolatok

Kovács Viktória Bernadett¹³

J. NAGY LÁSZLÓ (2006): Magyarország és az arab térség: kapcsolatok, vélemények, álláspontok, 1947-1975. JATEPress, Szeged. 159 p.

Nem is gondolnánk, hogy hazánk és a titokzatos arab világ kapcsolatának kezdete milyen régre nyúlik vissza: az arab krónikák beszámoltak a magyar törzsek vándorlásairól, kalandozásairól; II. András 1217-ben kereszties hadjáratot indított a Szentföld visszaszerzéséért; az újkor kezdetén pedig a Közel-Keletet, Észak-Afrikát és a Duna völgyét meghódították az ottománok. A magyar-arab kapcsolatok tárgyalása során a szerző nem feledkezik meg a magyarabokról sem.¹⁴

Az arab térséggel a diplomáciai kapcsolatok létesítésén túl, földrajzi, sőt bizonyos értelemben „irodalmi” szálak is összefűznek bennünket, hiszen több magyar is írt könyvet, tanulmányt az arab világról. Észak-Afrika történetének megírása Dombay Ferenc érdeme volt. Lassú István könyvében, az Algír történeti földrajzi, statisztikai leírásában az ország gazdasági, demográfiai helyzetét, politikai struktúráját taglalta. A neves iszlamológus Goldziher Ignác hosszabb tanulmányt írt az iszlám világban zajló politikai, eszmei forrongásokról és azoknak okairól. Gróf Apponyi Albert a Pesti Hírlapban számolt be a Líbiáról, Tunéziáról és Algériáról folytatott tanulmányairól.

J. Nagy László 2006-ban kiadott munkájában nemcsak ezeket a történelmi szálakat elemzi, hanem hazánk és az arab országok közötti együttműködések legfontosabb elemeit is részletesen vizsgálja.

A 19. századtól a magyar elit a világ megismerésére törekedett, így megnőtt a politikai és szakmai lapokban az arab térségről közölt írások száma. A Tudományos Gyűjtemény 1830-as évfolyamában olvashattunk Tunisről, Algírról és Marokkóról. Algír ezekben az időkben különösen fontos konfliktus színhelye volt, hiszen a franciák megtámadták az országot. A hadi eseményekről 1806-tól beszámolt a Hazai és Külföldi Tudósítások című lap, majd a Pesti Hírlap is nyomon követte az eseményeket. Az 1848-49-es szabadságharc után sok magyar katona és politikus menekült az Oszmán Birodalomba. Közülük sokan áttértek a muszlim hitre, így az arabok nem adták ki őket az osztrákoknak. 1881-ben megalakították a Magyar Tengerhajózási Rt-t. A társaság megbízta Jankó János geográfust azzal, hogy utazzon az észak-afrikai országokba, és mérje fel hazánk kereskedelmi pozícióit. Ekkoriban kiviteli cikkekünk között szerepelt a liszt, a fa, textília, cukor, valamint különféle szeszesitalok.

Az I. világháború után csak azokkal az országokkal tudtuk kapcsolatainkat újjáépíteni, amelyekkel korábban is erős volt az együttműködésünk. A két világháború között két országgal tartottunk fent diplomáciai kapcsolatot: Egyiptommal (1928 óta) és Irakkal (1937 óta), amely

¹³ MSc hallgató, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Mediterrán Kutatócsoport.

¹⁴ A magukat magyar törzsnek, egészen pontosan altörzsnek valló népcsoport Dél-Egyiptomban, Asszuán környékén élt, összesen mintegy tízezer főt számlálva. Öntudatosan őrizték és vallották magyar eredetüket. Azt tartották, hogy ősük még akkor érkeztek Egyiptomba, amikor a térséget Szelim szultán elfoglalta.

leginkább gazdasági jellegű volt. Egyiptomban 1928-ban a Ganz Rt. leányvállalatot alapított, 1935-ben pedig idegenforgalmi irodát nyitottunk Alexandriában és Kairóban (HUNEGYPT Travel Bureau). Az irodák szervezték a jeles egyiptomi személyek magyarországi útjait. A II. világháború azonban véget vetett az egyiptomi és iraki kapcsolatainknak is.

A szocialista országok viszonya az arab térséghez kezdetben közömbösnek mutatkozott, majd egyre inkább felértékelődött. Hazánk 1955-56-ban mutatott aktivizálódást a térség irányába a szovjet vonalat követve. Külkapcsolataink elvében ekkor ugyanis változás állt be: a politika korábbi elsőbbségével szemben a gazdaságosság, hatékonyság vált hangsúlyossá a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat illetően.

J. Nagy László könyvében részletesen beszámol az arab világ azon országairól, akikkel diplomáciai kapcsolatot létesítettünk. Az együttműködések megértéséhez elengedhetetlen a történelmi háttér ismerete, a szerző ebben is segítséget nyújt. A mű Magyarország és az arab térség kontaktusának elemzése mellett nagy hangsúlyt fektet arra, hogy bemutassa az egyes arab államok egymáshoz való viszonyát, az együttműködések, vagy konfliktusokat, sőt a nemzetközi helyzet és közvélemény kiemelését is fontosnak tartja.

A magyar-egyiptomi viszonyt 1955-ig sem elmélyülés, sem bővülés nem jellemezte, a kereskedelem továbbra is normális ütemben folyt. A kulturális kapcsolatok tekintetében azonban mutatkozott némi változás: 1953-ban Kairóban bemutatták az Erkel című filmet, ami nagy sikert aratott, növelte Magyarország népszerűségét, amelyhez a futball is nagy mértékben hozzájárult. A magyar labdarúgó válogatott 1954 januárjában érkezett Egyiptomba, ahol egy hónapig tartó turnén vett részt, csúcspontja pedig a február 22-én megrendezett Egyiptomi Liga elleni mérkőzés volt. A meccset 3:0-ra a magyarok nyerték. 1956 szeptemberében Nasszer egyiptomi elnök hazánkba látogatott volna. A hivatalos tárgyalások során „Nasszer Budapest díszpolgára címmel tüntették volna ki, és bejelentették volna a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi szintre emelését.” (J. NAGY, 2006. p. 38.) Egyiptom elnöke azonban lemondta a látogatást, ugyanis a Szezei-csatorna államosítása miatt a nemzetközi helyzet egyre feszültebbé vált. A kirobbanó szezei háború pedig egybeesett az októberi magyar felkeléssel.

Szíriában 1926 óta volt jelen tiszteletbeli konzulunk, amely tisztséget azonban 1945 után nem újítottunk meg. Két évvel később kezdeményeztük a diplomáciai kapcsolatok létesítését, igenlő választ csak 1952-ban kaptunk. „Bonyhádi Károly ügyvivő 1954. május 13-án adta át megbízólevelét Fagdi Altassi külügyminiszternek.” (J. NAGY, 2006. p. 34.). A kapcsolatok 1956 után váltak tartalmasabbá. 1963-ban a baaszista hatalomátvétel után hazánk tartózkodó álláspontba helyezkedett a politikai kapcsolatokat illetően. Gazdasági együttműködéseink azonban így is jók voltak: sor került műszaki-tudományos szerződés kialakítására, ösztöndíjasok fogadására, valamint 1965-ben útjára indult a Budapest és Damaszkusz között közlekedő repülőjárat.

1956. augusztus elején hazánk dzsakartai nagykövetünket küldte Bagdadba, hogy tárgyaljon az iraki vezetőkkel a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, gazdasági, kulturális együttműködés kialakításáról. A diplomata hazatérte után a minisztertanács úgy döntött, hogy nagykövetségi szinten létesít kapcsolatot az Iraki Köztársasággal. 1963-ban Aref ragadta magához a hatalmat.

A puccs után az új iraki kormány a kapcsolatok felvételére törekedett országunkkal mind gazdasági, mind pedig kulturális téren. 1967-ben Budapesten megnyílt az iraki nagykövetség. Pacsacsi külügyminiszter tavasszal látogatást tett hazánkban, Bagdadban pedig ősszel magyar festészeti kiállítás nyílt.

A Maghrib-térség politikailag távol esett tőlünk, francia gyarmat lévén a kapcsolatépítés csak Franciaországon keresztül volt lehetséges a területtel. 1956 nyarán az állami külkereskedelmi vállalatától (NIKEX) két mérnökünk utazott Marokkóba és Tunéziába, hogy piacfeltárást végezzenek. A tunéziai út sikeres volt, hiszen az ország fejlesztéséhez, iparosításához gépi berendezések szállítását igényelték. A látogatás után hazánk hivatalosan is elismerte az országot, és diplomáciai kapcsolatok kiépítését javasolta. Az októberi forradalom miatt azonban a további kapcsolatépítés elmaradt, és Tunézia évekig elzárkózott a politikai kontaktus elől. 1959 júliusában az egyik diplomatánk azonban sikert ért el a marokkóiakkal: „Az út elsődleges célja az volt, hogy az ENSZ-ben a magyar kérdéstről történő szavazáshoz megnyerje a marokkóiakat a Kádár-kormány számára.” (J. NAGY, 2006. p. 55.) Ezenkívül a diplomáciai ügyekben is eredményeket értünk el.

Noha a Tunéziai Köztársasággal voltak már kapcsolataink az 1965-ös megbízólevél átadása előtt is, az együttműködések mégis csak ezután élénkültek meg. Egy évvel később tudományos, kulturális együttműködési szerződést írt alá hazánk Tunéziával. A Marokkói Királyság azon arab országok közé tartozott, amellyel még az ötvenes évek végén sikerült diplomáciai kapcsolatot létesítenünk, igaz nagykövetségünket csak 1963-ban állítottuk fel Rabatban. Azonban a kapcsolatok sem gazdasági, sem kulturális téren nem mélyültek el a későbbiekben. A Mauritániai Iszlám Köztársaság 1960-ban nyerte el szuverenitását. Magyarország kezdetben nem ismerte el, a diplomáciai kapcsolatok felvételéről is csak 5 évvel később döntöttünk. Tartalmas kapcsolat azonban Marokkóhoz hasonlóan Mauritániával sem alakult ki. 1954 novemberében radikális nacionalisták fegyveres felkelést robbantottak ki Algériában. A konfliktus később mind inkább nemzetközi ügyé nőtte ki magát. Algéria anyagi és technikai támogatást kért hazánktól is. A Magyar Vöröskereszt segélyt küldött ruhanemű és élelmiszer formájában. 1962-ben a háború befejeztével ismertük el Ferhat Abbász ideiglenes kormányát, az év végén pedig nagykövetségünk átadta megbízólevelét, így nagykövetségi szintre emeltünk kapcsolatunkat Algériával.

Algéria első magyarországi nagykövete, Mohamed Kellon 1965 novemberében érkezett Magyarországra. A két ország között műszaki-tudományos együttműködés alakult ki: 1967-ben mintegy ötven magyar szakember dolgozott az arab országban, ezen kívül nőtt azoknak az ösztöndíjasoknak a száma is, akiket hazánk fogadott. A kulturális kapcsolatok is gyümölcsözőek voltak: Algériában magyar filmhetet rendeztek, valamint rendszeresen megemlékeztek Bartókról, aki az algériai arab népzénet is tanulmányozta. Kereskedelmi kapcsolataink sem elhanyagolhatóak, a fogyasztási cikkek mellett komplex konzervgyárakat, hűtőházakat, malmokat is szállítottunk. A Líbiai Királysággal már az 1960-as évek közepétől kereskedtünk. 1971 januárjában külügyminiszterünk Puja Frigyes Líbiába érkezett, ahol megnyitottuk külképviseletünket. A két ország közötti kereskedelmi forgalom nőtt.

Dzsallud miniszterelnök Magyarországra látogatott 1974-ben, és személyesen találkozott Kádár Jánossal, amely találkozó a politikai együttműködést segítette. Kereskedelmi, gazdasági és műszaki-tudományos együttműködési megállapodás aláírására is sor került, amely a kapcsolatok bővülését eredményezte.

1956-ban, amikor Szudán hivatalosan proklamálta függetlenségét, diplomáciai kapcsolatot létesítettünk vele, Zágor György egyiptomi nagykövetet akkreditáltuk Khartumba. A hatvanas években a szudáni-magyar kapcsolatok mindössze miniszteri látogatásokra és munkatervek aláírására korlátozódtak, csupán 1967-től emelkedett diplomáciai képviseletünk nagykövetségi szintre.

A Jemennel való kapcsolatok kialakítása sokáig húzódott. A nem hivatalos megbeszélések 1957-ben kezdődtek. Végül a két ország közötti viszony csak azután fejlődött nagykövetségi szintű érintkezéssé, miután 1962-ben Magyarország elismerte a jemeni kormányt. Az országban polgárháborús légkör uralkodott, hazánk mintegy egymillió forint értékű gyógyszersegélyt küldött. A két ország közötti együttműködés csúcspontját Szallal elnök 1964-es budapesti látogatása jelentette. Az arab országgal barátsági, kulturális és tudományos szerződéseket írtunk alá, a gazdasági kapcsolataink azonban nem mélyültek el igazán. 1967-ben megalakult a Dél-Jemeni Népköztársaság. Hazánk hamar elismerte az új államot. Kuvaittal kooperációnk gyümölcsözőbbnek bizonyult Jemenhez képest, a magyar nagykövet az emirátus 1963-as elismerése után egy évvel át is adta megbízólevelét. A hatvanas évek második felétől exportunk jelentős emelkedést mutatott Kuvaittal: ipari fogyasztási cikket, gépipari és mezőgazdasági termékeket szállítottunk.

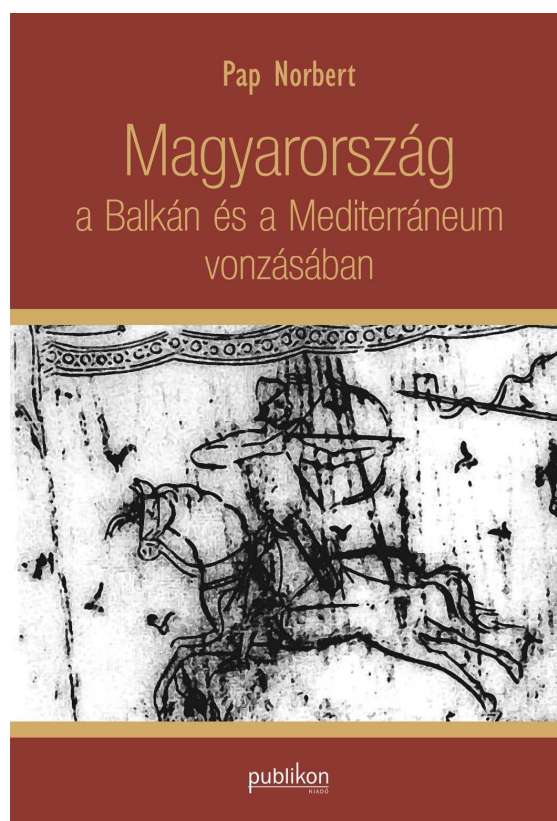
A Jordániai Hasemita Királyság már 1962-ben kezdeményezte hazánkkal a diplomáciai kapcsolatok felvételét, ám ekkoriban még elzárkóztunk az együttműködéstől. Végül 1964 tavaszán határoztunk a diplomáciai kapcsolatok létesítéséről. Jordániával a kereskedelmünk jóval szerényebb mértékeket öltött. A Libanoni Köztársasággal már az 1950-es évektől összeköttetésben álltunk, igaz még csak informálisan. A kapcsolat hivatalossá tételétől az arab ország kezdetben elzárkózott, nagykövetünk csak 1966-ban adhatta át megbízólevelét. 1967-ben háború robbant ki az arab térségben, Izrael elfoglalta Palesztinát. A Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) a hetvenes évek közepén diplomáciai státuszt megközelítő képviseletet nyitott Budapesten. Magyarország kisebb támogatást nyújtott a PFSZ-nek: fogadtuk a sebesülteket és a hozzánk érkező ösztöndíjasokat. 1973-ban Arafat Ferihegyen egy rövid baráti megbeszélést folytatott a Magyar Szolidaritási Bizottság és a Hazafias Népfront vezetőivel. A következő évben képviseletet állítottak Magyarországon: a Palesztin Felszabadítási Szervezet Irodáját, amelyet a Magyar Szolidaritási Bizottság mellé akkreditáltak. Az iroda katonai, konzuli tevékenységet nem folytathatott, de tagjai diplomáciai mentességet élveztek. „A PFSZ hivatalos elismerésével tulajdonképpen befejeződött az a folyamat, amelynek során Magyarország az arab térség valamennyi államát ... elismerte.” (J. NAGY, 2006. p. 121.)

A hetvenes évek közepére Magyarországnak tizennégy arab állammal volt diplomáciai kapcsolata, ezek közül nyolc országban nagykövetségünk is működött, öt országba pedig katonai attasét akkreditáltunk.

Hazánk arab országokba irányuló kivételében a gépek, szállítóeszközök domináltak, a haditechnikai eszközök a hetvenes évekre mind inkább csökkentek. Néhány vegyesvállalatot is alapítottunk a térségben: Irakban autóbuszalvázat gyártó üzemet, Libanonban pedig sajtógyárat. A gazdasági kapcsolataink azonban nem bizonyultak felhőtlennek, sok gondot okozott a pontatlan szállítás és a minőséggel is problémák voltak. Az arab országokkal kialakított jól működő kulturális, tudományos-műszaki együttműködések ellenére azonban akadt néhány olyan tényező, amelyben eltért a véleményünk. A közel-keleti kérdést a térség államai erőszakos úton vélték megoldhatónak, mégpedig Irak „rovására”. Magyarország nagyon ügyelt arra, hogy távol tartsa magát a konfliktusoktól. Azokon a tárgyalásokon, ahol az egyes problémák felmerültek, a magyar vezetők mindig a békés tárgyalások útján történő megegyezés mellett foglaltak állást. A hetvenes évek közepére „csupán” az Egyesült Arab Emíráttal, Katarral, és Bahreinnel nem voltak diplomáciai kapcsolataink, de törekedtünk ezek kialakítására. Szaúd-Arábia politikai-ideológiai okokból elzárkózott a hivatalos együttműködések elől.

J. Nagy László munkája összefüggő képet nyújt számunkra nemcsak hazánk és az egyes arab országok közötti együttműködésekről, de a térség államai közötti kapcsolatokat is nagyító alá veszi, legyen szó békés együttélésről, vagy konfliktusok szította fegyveres összecsapásokról.

Beszámoló egy könyvbemutatóról, avagy megjelent Pap Norbert legújabb könyve

Pap Norbert „Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában” című könyvének könyvbemutatójára 2010. május 26-án délután került sor Pécsen. A rendezvényen részt vevők megtöltötték a Csészenyi-teret, közöttük mind a sajtó, mind a kollégák, tanítványok, barátok részéről jócskán akadtak érdeklődők. A könyvbemutató moderátora Radics Péter volt.

A kötethez először Glied Viktor gratulált a Publikon Kiadó képviselőjében. Őt Komlói László, a PTE BTK Angol Nyelvészeti Tanszékének egyetemi tanára követte, aki hosszan méltatta a kötetet. Kiemelte, hogy érdeklődési területével és kutatásaival is egybeesik a könyv témája, és hogy nagyon sokat tanult a kultúrák közötti kommunikációról, azok együttéléséről, valamint a környezettel való együttműködésről. Hangsúlyozta azoknak az összegző fogalmaknak a fontosságát, melyek a kooperációs terekre vonatkoznak. Kifejtette, hogy Pécs történelmében a római-keresztény hagyományok, a dunai kooperáció, a Nyugat-Balkán térséggel történő együttműködés, az oszmán-izlám múlt, a protestáns örökség és a borkultúra egyaránt lényeges elemként jelenik meg. Értékelte, hogy nem csupán földrajzos szemléletű a kötet, ezért hálás, hogy olvashatta és gratulált a szerzőnek.

A tudományos élet képviselői közül következőként N. Rózsa Erzsébet szólalt fel. A külügyi szakértőként elismert kutató elsőként arról a hatékony együttműködésről beszélt, mely már hosszú ideje jellemzi a szerzővel, valamint az általa létrehozott Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjával való kapcsolatát. Véleménye szerint nem volt eddig olyan szak- vagy tankönyv, mely ezzel a témával ilyen mélységében foglalkozott volna. Az arabista-iranista kutató bemutatta a kötet szerkezetét, majd hangsúlyozta, hogy a szerző legfőbb érdemének azt tartja, hogy kísérleteket tesz a fogalmi meghatározásokra, valamint Magyarország elhelyezésére az európai térstruktúrában. Egyetértett Pap Norbert Mediterráneum fogalmával, valamint elismerően nyilatkozott a történeti részek pontosságáról. Ezek után Huntington elméletéről, valamint a mediterrán egységről szóló elméletekről beszélt. A kötet leglényegesebb elemeinek azokat az összefoglalásokat tartotta, melyek az európaiságról szólnak, hiszen nem tudni pontosan mit jelent a fogalom, a szerző mégis felvázolta elméletét, amelyet külpolitikai szakértőként elfogad. Párhuzamot vont továbbá az európaizálódás és a balkanizálódás folyamata között, és hangsúlyozta, hogy mennyire érdekes számára Pap Norbert azon állítása, mely szerint egyik sem létezhet a másik nélkül. A Dél-Európa politikai földrajzi fejlődéséről szóló fejezetet kiválóan tartja. Úgy véli mégis, hogy a kötet legfőbb értéke időszerűségében rejlik. Érvei között szerepelt többek között az európai politika szerepének felerősödése, melyet ha szeretünk, ha nem, művelni kell, valamint az a tény, hogy a könyv válaszokat ad a jelen kor kérdéseire. Zárásként elmondta, hogy várja a hasonló művek megjelenését.

A következő felszólaló Szilágyi István volt. A Pannon Egyetem egyetemi tanára elsőként arról beszélt, hogy számára a könyv legértékesebb elemei a könyv apró összefüggéseinek, tényeinek az eddigiektől teljesen más módon történő újragondolása, valamint a geopolitika klasszikusainak – mint Mackinder vagy Mahan – az összekötése a modern gondolkodókkal. Ezt követően a fiúmei iskola jelentőségéről beszélt, melyhez kapcsolódóan kiemelte, hogy mára a pécsi geográfus iskola is megjelent a térképen, szerepe pedig egyre fajsúlyosabb. Véleménye szerint Pap Norbert fiatal kora ellenére nagyon komoly teljesítményt nyújtott a könyv megírásával, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez a kutatás még nincs lezárva. Értékelte, hogy a „puha tényezőkkel”, mint pl. a kultúra bevonása az elemzésekbe, olyan elemek is megjelentek a könyvben, melyek nem kifejezetten a földrajzi munkákra jellemzőek. Mivel Szilágyi István érdeklődése és kutatásai főként a latin térségre irányulnak, ezért a könyv komplexitása ellenére hiányolta a Nyugat-Mediterrán térség erőteljesebb megjelenését a fejezetek között. Pozitívként emelte ki, hogy a kötet nem csak a K-Ny, hanem az É-D tengely jelentőségére is felhívja a figyelmet, ezzel pedig a Balkánt helyezi az érdeklődés fókuszába. Ezt követően Magyarország geopolitikai súlyáról beszélt, melyben véleménye szerint a Dél-Dunántúl és Pécs nagyobb jelentőséggel bír, mint eddig bármikor. Szilágyi István hiányolta az egyetemközi, valamint a kulturális terek közötti kapcsolatok mélyebb elemzését, összességében azonban úgy gondolta, hogy a kötet hűen tükrözi az elmúlt húsz év állapotát.

A helyi vezetőség részéről Hoppál Péter üdvözölte a kötetet. Arról a közel 20 éves barátságról beszélt elsőként, mely Pap Norberthez köti, ezzel sokkal közvetlenebb hangvételűvé tette felszólalását, mint az őt megelőző méltatók. Kiemelte a család jelentőségét, mely stabil

közeget biztosított a munkához, valamint hosszan beszélt a kötet születésének hátteréről. Hozzászólásában politikai szempontok alapján értékelte Pécs helyzetét. Véleménye szerint a könyv tulajdonképpen a város jövőjéről szól, majd az együttműködések fontosságát igyekezett kiemelni. Elmondta, hogy a horvát-magyar kooperációnak mély hagyományai vannak mind a városban, mind az EKF rendezvénysorozatában, illetve kifejezte reményét, hogy a 2010-es évet követően is folytatódni fog a város iránti érdeklődés. Szerinte a régióközpont, geopolitikai centrum jellegéből következően, a jövőben katalizátor szereppel bírhat a balkáni országok EU-csatlakozásának elősegítésében. Beszélt arról a Pécsi Kezdeményezés elnevezésű programról is, melyet a Pécsi Tudományegyetemmel közösen hajt végre a város, és amelynek első állomása éppen ez a könyvbemutató volt. Összefoglalójában elmondta, a kötet messze túlmutat önmagán, éppen a korábban mondottakból következően.

Radics Péter felszólítására, hogy válaszoljon az elhangzottakra, Pap Norbert meglepve állt fel és reflektált az elmondottakra. Úgy fogalmazott, hogy már megírta, amit el akart mondani. Ehhez Hoppál Péter még hozzáfűzte, hogy Tóth József egyszer azt mondta a szerzőről: „ő nem az élőszó embere, hanem az írásé”.

A könyvbemutató kötetlen beszélgetéssel zárult.

Kurilla Annamária